

Lamed

*List za radoznaće
Izabrao i priredio Ivan L Ninić*

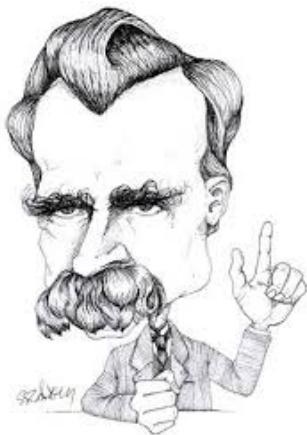
Godina 9

Broj 8

Avgust 2016

Peter Sloterdijk

Nietzscheov antički projekt

Friedrich Nietzsche

Izraz "kasna renesansa", što sam ga predlagao za karakterizaciju fenomena kulta spora koji je doživio razmah nakon 1900. godine i koji je još uvijek pre malo shvaćen, pokazuje se korisnim kad je riječ o tome da datiramo Nietzscheovu intervenciju posred diskursâ prosvjetiteljstva koje je tada bilo u fazi prijelaza u modernizam. Zapravo svaki pokušaj razumijevanja Nietzschea mora početi s promišljajem Nietzscheova datuma. Kod toga mislioca nije dovoljno pogledati njegov datum rođenja i datum njegove smrti da bismo mogli vidjeti kada je živio i razmišljao. Taj je autor enorman i po tome što ga nipošto ne možemo odrediti kao dijete svojega vremena. Što je tipično za tadašnje vrijeme, to je itekako prisutno i u njegovu djelu. Možemo pokazati kako kao umjetnik prelazi iz bidermajersko depotentirane romantike u kasnoromantičarski obojenu modernost, kako kao publicist skače iz vagnerijanstva u profetski elitizam, kako kao mislilac iz simbo-

lističkog kasnog idealizma prelazi u perspektivistički naturalizam, odnosno sa Schopenhauerova stajališta na Darwinovo, upotrijebimo li imena. Ako bi kod Nietzschea bilo značajno samo to što je obvezan plaćati danak svojoj epohi, recepcija njegova djela morala bi se završiti najkasnije 1914. godine – na prijelomu od kojega nadalje moderni ljudi imaju jednom za svagda drugačije brige – dok je Heidegger te "druge brige" već 1927. godine podigao na rang brige uopće, brige *sans phrase*.

Nietzscheovi su se impulsi počeli uistinu razvijati tek u razdoblju tih "drugih briga" i kraj tog razvojnog rada nije moguće vidjeti. Autor *Genealogije morala* je s filozofskog gledišta najpozorniji suvremenik procesa što ih možemo obuhvatiti gore navedenim pojmom "somatske ili atletske renesanse". Kako bismo mogli stvoriti primjerenu sliku o smjeru u koji su vukli i prodirali, nužno je ponovno čitanje njegovih spisa o umijeću života, pri čemu nam se nameće pitanje o pravom datumu Nietzscheove intelektualne egzistencije koja proizlazi iz snažnih stvarnih motiva.

Da je autor samoga sebe tu i tamo osjećao kao renesansnog čovjeka, koji se našao u pogrešnom vremenu, možemo mu vjerovati bez ikakvog dodatnog provjeravanja. Što je značajno u našem kontekstu, nije osjećaj za prošlost po izboru ili nostalgija za nekadašnjim zlatnim dobom umjetnosti i bezobzirnosti. Odlučna je, naprotiv, činjenica da je Nietzsche bio sam akter u realnom renesansnom zbivanju, što ga nije mogao kao takvog identificirati vjerojatno samo zato jer je njegov pojam renesanse ostao odveć zatočen u umjetničko-povijesne okvire. Mladi Nietzsche nije uzalud smatran jednim od najintenzivnijih čitatelja Burckhardtova majstorskog djela s područja morfologije pojedinih razdoblja pod naslovom *Renesansna kultura u Italiji* (1860), djela u kojem taj povjesničar višestoljetno razdoblje sažima u jednu samu zidnu sliku. Povlačeći se pred tom огромnom slikom recipijent iz kasnog 19. stoljeća gotovo nije mogao ništa drugo do žuditи za tim prošlim razdobljima i projicirati se na neko odgovarajuće mjesto na slici. Sve govori u prilog tomu da te vježbe Nietzscheu nisu bile strane. Mogao se prebaciti u vojnički tabor Castruccia Castracanija,

gdje je mogao iz neposredne blizine doživljavati junački vitalizam, mogao se šetati uz Tibar i predavati se sanjalačkom naumu da postane Cesare Borgia filozofije.

Neovisno o tomu, za putnika iz gradića Sils Maria bilo bi dostatno ako bi napustio povijesno-umjetnički suženu shemu renesanse i nastavio put u smjeru prema procesno-teorijskom pojmu renesanse. Na taj bi način neizbjegno došao do zaključka da to razdoblje "preporoda" nipošto nije moguće jednostavno riješiti umjetničkim i kulturnim dogadajima iz 15. i 16. stoljeća. S procesnog gledišta, Nietzsche bismo mogli prepoznati u aktualnom stožeru nastavljajuće se renesanse koja je bila tik pred tim da razbije svoje definicije što ih je nadjevalo naobraženo građanstvo. Taj se pokret posredstvom prosvjetiteljstva iz ljubiteljstva neznatnih opismenjenih elita zajedno s njihovim tajnicima, iz sjajnog igranja mecenata umjetnosti iz redova visokog plemstva i prebogatih trgovaca zajedno s njihovim majstorskim dobavljačima (koji su afirmirali prvi "umjetnički sistem"), pretvorio u nacionalnu, evropsku, planetarnu stvar. Ako se renesansa s rijetkim htjela proširiti na brojne, morala je odložiti svoje humanističko odijelo i raskriti se kao povratak antičke masovne kulture. Autentično pitanje renesanse – ako ga ponovno formulirano s istraživanjem praktične filozofije – naime pitanje mogu li za nas usred kršćanstva i nakon njega postojati i smiju li postojati još drugi životni oblici, i to prije svega takvi čiji se uzorci napajaju grčkom i rimskom (možda čak egipatskom i indijskom) antikom, u 19. stoljeću nije bilo više nikakav tajanstveni diskurs ili akademска etida, nego pasion određene epohe, neizbjegjan *pro nobis*. Zato se moramo paziti pogrešna zaključka da tema "reforme života", koja je bila prisutna već od vremena romantičara i ranih socijalista, no vrhunac je svojega utjecaja dosegla tek nakon 1900. godine, nije ništa drugo nego sektaška mušica – s takozvanim "trgovinama sa zdravom hranom" (*Reformhäuser*) kao simpatičnim staromodnim reliktom. Reforma života je, tome naprotiv, sam renesansni program, koji je iz građanske povijesti umjetnosti prebačen u arenu borbi za pravi *modus vivendi* modernih ljudi. Smještanje Nietzschea u tu arenu zahtijeva kao prvo njegovo pravilno datiranje.

Tim širenjem područja renesanse nismo načinili ništa više nego samo korak. Ako bismo se zadovoljili samo time, Nietzsche bismo predatirali (*umdatiert*) u najboljem slučaju napola ispravno. Kada bismo njegovu sadašnjost uključili u prošlost prema njegovom vlastitom izboru, ne bismo mu doduše napravili ni najmanju nepravdu. Što se pak tiče njegove radikalnije "kronološke politike", njegova stremljenja da se čak probije iz novoga vijeka, ne bismo ga uzimali doista ozbiljno. U tom pokušaju proboga skriva se puno veća provokacija i puno

snažniji misaoni poticaj, pri čemu za njegovo ispunjenje nije dostatan niti već neko vrijeme ustaljeni prijedlog predatiranja, prema kojem Nietzsche ne spada u modernu, nego u postmodernu, i to kao jedan od njezinih utemeljitelja. Nietzscheov položaj uistinu nije moguće odrediti u okviru alternative između modernosti i post-modernosti, štoviše, ta alternativa na tom području ne postaje niti vidljivom. Nietzscheov uspon u njemu primjereno razdoblje ne vodi ga, kao što bismo mogli pretpostaviti, u nekakvu eru "nakon moderne", što god to značilo. Sto ima pred očima nije modernizacija moderne, nije napredak koji bi sezao preko vremena napretka. Isto tako povijest ne dijeli na mnoge povijesti, kao što su to vjerovali kritički mislioci koji su u kasnom 20. stoljeću sudjelovali pri samobistrenju prosvjetiteljstva. Nietzscheu je stalo do radikalne alokronije, načelno drukčije vremenitosti u sadašnjosti.

Njegov autentični datum je zato antika – i neoantika, budući da antika u moderno vrijeme može postojati samo u obliku ponavljanja. Neoantički stari vijek, u koji se datira sam Nietzsche, ne želi biti samo puki program, koji bi bilo moguće na dnevni red postavljati jednostavno u skladu s današnjim potrebama. Datirana antika bila bi u opreci s Nietzscheovim intencijama, budući da njezina predbilježba u današnjoj agandi ne bi značila ništa drugo nego nedobrodošli modernizam. Dnevni redovi prinose radne oblike s kojima moderna određuje svoje korake na vremenskoj crti u budućnost, pri čemu je svejedno da li tu crtu interpretiramo kao prazno ili puno napredovanje. Što Nietzsche ima u mislima nije ponavljanje antičkih uzoraka prema modelu mode, drevnost kojih je svagda stara samo nekoliko godina. Pitanje da li se mode vrte u desetogodišnjim ili tisućljetnim ciklusima, za njega ne igra baš nikakvu ulogu. Njegov koncept alokronije – što ga u početku uvodi nekako plahovito kao "vremenu neprimjerenost", a kasnije radikalizira u istup iz moderne – temelji se na sugestivnoj i također fantastičnoj ideji da antika ne treba ponavljanja što ih uprizoruju kasnija razdoblja, jer se "u osnovi" neprestano vraća zbog svoje vlastite moći. Drugim riječima, antika – ili antičnost – ne predstavlja prevladanu fazu kulturnog razvića, koja se reprezentirala samo u kolektivnom sjećanju i koju je mogla citirati samo intelektualna samovoljnost, nego je, tome nasuprot, nekakva trajna sadašnjost, dubinsko vrijeme, prirodno vrijeme, vrijeme bivstvovanja, koje teče dalje u memorijalnom i inovacijskom kazalištu kulturnog vremena. Ako bismo mogli pokazati kako povratak svladava ponavljanje i kako krug crtu smatra ludom, ne bismo shvatili samo poante Nietzscheova odlučnog samodatiranja, nego bismo i ispunili uvjet pod kojim možemo oblikovati sud o tome da li i u kakvom smislu je Nietzsche naš suvremenik te da li i u kolikoj mjeri jesmo ili želimo biti njegovi suvremenici.

Jasno bi moralo postati barem ovo: izraz "renesansa" ostaje produktivan i zahtjevan samo dok se njime označuje sudbonosna ideja – prema njoj je Evropljanima naloženo da moraju život i njegove oblike razvijati u skladu s kršćanskim definicijama života i njegovih oblika i usporedno s njima. Gledano s Nietzscheova stajališta, nije riječ o imitaciji antičkih uzora, nego – još prije svakog sadržajno ponovnog oživljavanja – o iskopavanju (*Freilegung*) antike kao modusa vremena, koje nije povijesno, progresivno i usmjereno prema naprijed. To zahtijeva ništa manje nego suspenziju vremena kršćanske kulture, i to neovisno od tome predstavlja li se ta kao apokaliptički ubrzano približavanje kraja ili strpljivo hodočašće po svijetu – odnosno kao crkveno-politički mudra kombinacija obaju modusa. Činjenica da ta suspenzija pogda i vrijeme prosvjećene kulture, vrijeme napretka i vrijeme kapitala, razumljiva je sama po sebi.

Samo je u tom kontekstu smisleno još jednom pogledati Nietzscheovo preosjetljivo suočavanje (*Auseinandersetzung*) s kršćanstvom. Ono oblikuje, gledano iz današnje perspektive, prije neprijatno poglavlje kojemu se vraćamo samo zato jer nas to motiviraju razlozi čiji je učinak snažniji od učinaka promišljanja. Ovo bismo poglavlje mogli, napisljetu i zbog simpatija prema autoru, proletjeti kao epizodu *fin de siècle* neuroze, ako ono ne bi bilo ujedno i sredstvo Nietzscheovih najdragocjenijih spoznaja i spoznaja namijenjenih tome da ostanu ovde među nama. Antikršćanska polemika pokazuje svoju produktivnu stranu ako je premjestimo u okvir Nietzscheova "projekta antika", koji je, kao što smo vidjeli, posvećen regenerativno mišljenom povratku u prijekršćansku eru (i proboju iz sheme antika – srednji vijek – novi vijek). Htjeti se vratiti u vrijeme prije kršćanstva tu znači postaviti se pred *modus vivendi* čija obveznost za nas ne vrijedi više i za koju se čini da djeluje samo još u neautentičnim adaptacijama, prijevodima kršćanske kulture i prestilizacijama etike sućuti (i politike sućuti, uključujući politiku samopomilovanja). Kada Nietzsche skače natrag u vrijeme kulture prije kršćanstva, nipošto se ne zauzima za humanističku reformu kršćanstva – ta je bila kompromisni program europskog novog vijeka, koje je s višestoljetnim literarnim, pedagoškim i filantropskim radom stvorio ogromnog dvospolca po imenu "kršćanski humanizam" – od Erasmusa do T. S. Eliota, od Komenskog do Marije Montessori, od Ignacija do Alberta Schweitzera. To što je zapošljavalo Nietzschea ne tiče se uvjeta mogućnosti amalgama, nego pretpostavki radikalnog prijeloma sa sistemom polutanstava (*Halbheit*). Izraz "kršćanstvo" u ničeanskoj uporabi u prvom redu ne znači istoimenu religiju, nego on kao kakav kôdprije cilja na određeni religiozno i metafizički obilježen habitus, na asketski (u smislu pokore i odricanja) definiran odnos prema

svijetu, na nesretni oblik odlaganja života, usmjerenosti u onostranstvo i razdora sa sekularnim činjenicama – Nietzsche se o tome raspisao u svojem *Antikristu* s furorom muškarca koji je htio srušiti noseće stupove zapadnjačke religijske predaje i time i svoje vlastite egzistencije.

Kao akter i medij drukčije shvaćene antike postaje Nietzsche pronalazač asketskih kultura u svoj njihovoj neizmjernoj povijesnoj proširenosti. Tu je značajno opažanje da riječ *askesis* (uz riječ *melete*, koja je i ime jedne od muza) u klasičnom grčkom jeziku jednostavno znači "vježbu" ili "trening". Slijedeći svoje novo odvajanje asketskih duhova, Nietzsche ne susreće samo temeljno značenje života vježbanja za oblikovanje egzistencijalnih stilova ili "kultura", nego prstom ukazuje i na cijepanje oblika života vježbanja na askeze zdravih i askeze bolesnih, cijepanje koje je, prema njegovu mišljenju, od odlučna značenja za sve oblike moralu, pri čemu tu antitezu bez najmanjeg krzmania prikazuje gotovo karikaturalnom oštrinom. Zdravi – riječ koja je već dugo predmet brojnih dekonstrukcija – jesu oni koji se zato jer su zdravi žele okrijepiti dobrim askezama, dočim su bolesni oni koji, zato jer su bolesni, lošim askezama snuju osvetu.

To ne možemo nazvati drukčije nego užasno pojednostavljivanje stvarnog stanja. Ništa manje ne možemo izbjegći ni priznanje da se pomoću tih razbijenih teza objelodanjuje ono što moramo slaviti kao jedno od najvećih otkrića u duhovnoj povijesti. Nietzsche nije ništa manje ni ništa više nego Schlimann askeza. Kad je sebi posred iskopina, okružen psihopatskim otpadom tisućljeća i ruševinama morbidnih palača, nadjenuo povijesni izraz pronalazača, imao je potpuno pravo. Danas znamo da je kopao na pravom mjestu, no to što je iskopao nije bila, upotrijebim li i dalje istu metaforu, Homerova Troja, nego jedan kasniji sloj. Dobar dio askeza, na koje se polemički nadovezao, nije bio upravo izraz prezira života i metafizičkog licemjerja, nego, naprotiv, posrijedi je bilo herojstvo u duhovnom *inkognitu*. Nietzscheove pojedinačne pogrešne interpretacije ne mogu obezvrijediti njegovo otkriće. Nietzsche sa svojim otkrićem sudbonosno – u dobrom značenju te riječi – stoji na samom početku modernih, nespiritualističkih asketologija zajedno s njihovim privjescima iz fiziotehnika i psihotehnika, iz dijetologije i autogenih treninga, dakle svih oblika autogenih vježba i autogenog rada na vlastitoj vitalnoj formi, koju sažimam u izraz "antropotehnika".

Značenje toga impulsa, koji izvire iz Nietzscheova novog pogleda na asketske fenomene, jedva da možemo ocijeniti u dostatnoj mjeri. Svojim vlastitim premještanjem u nekakvu "nad-epochalnu" antiku, koja čeka pod svakom srednjovjekovnom i modernom neantikom i pod svakom budućnošću, dosegao je potrebni stupanj ekscentričnosti da je mogao na svoje vrijeme – i ne samo na njega – usmjeriti pogled za

koji je izgledalo kao da dolazi izvana. Njegovo alternativno samodatiranje dopuštao mu je odskok iz sadašnjosti koji mu je dao dovoljno oštar vid s kojim je mogao u nečuveni sinopsis obuhvatiti sav kontinuum visokih kultura, tritisućgodišnje carstvo duhovnih vježbi, samodresura, samouzdizanja i samoudubljivanja, ukratko, sav univerzum metafizički kodiranih vertikalnih napetosti.

Tu valja posebice navesti odlomke iz glavnog moralno-kritičkog djela *Uz genealogiju morala*, koji se svojega predmeta lačaju s dikcijom olimpijske jasnoće. Na odlučnom je mjestu govor o oblicima vježbanja ponižavanja života ili zasićenosti svijetom, koji je, prema Nietzscheu, u cjelini karakterističan za oblikovni krug (*Gestaltkreis*) bolnih askeza: "Asket (svećeničko-bolesne vrste, prim. P. S.) se spram života odnosi kao spram stranputice kojom bi se napoljetku moralno ići natraške, sve do tamo gdje ona počinje, ili pak kao spram zablude koju se ispravlja činom, koju treba ispraviti činom. Jer on zahtijeva da ga se prati, on gdje može silom nameće svoje vrednovanje opstanka. Što to znači? Takav čudovišni način vrednovanja ne stoji upisan u povijest čovjeka kao izuzetan i neobičnost, nego je jedna od najproširenijih i najtrajnijih činjenica koje postoje. Čitan s nekog drugog dalekog planeta, možda bi velikim slovima isписан spis našeg zemaljskog opstanka mogao zavesti na zaključak da je Zemlja upravo zapravo *asketska zvijezda*, kutak nezadovoljenih, nadmenih i odvratnih stvorenja, koja se uopće ne mogu oslobođiti duboke prezasićenosti sobom, zemljom, cijelim životom, te koliko god je moguće sama sebi nanose bol, iz zadovoljstva u nanošenju boli – vjerojatno njihova jedinog zadovoljstva."

Nietzsche tim svojim zapisom samoga sebe predstavlja kao pionira nove humanističke znanosti koju bismo mogli imenovati nauk o kulturnim planetima. Njezinu metodu predstavljaju opažanja našeg nebeskog tijela pomoću snimaka kulturnih formacija za koje se čini kao da bi bili načinjeni s velike visine. Život stanovnika Zemlje se s novim slikovnim (*bildgebend*) apstrakcijama istražuje s gledišta općenitijih uzoraka – pritom se asketizam pokazuje povjesno samoniklom strukturon koju Nietzsche posve legitimno imenuje "jednom od najproširenijih i najtrajnijih činjenica koje postoje". Te "činjenice" zahtijevaju njima primjerenu kartografiju te primjereno nauk o Zemlji i samim stvarima. I upravo je to ono što hoće biti genealogija morala. Ta nova znanost o podrijetlu moralnih sistema (i *eo ipso* životnih oblika i oblika vježbanja što ih usmjerava moral) jest prva slika u kojoj se pojavljuje opća asketologija. S njom započinje povijest eksplikacije religija i etika kao antropotehničkih praksi.

Dakako da se ne smijemo pustiti zavesti činjenicom da Nietzsche u tom odlomku govorи isključivo o

askezama bolesnih i njihovih pratitelja, odnosno svećenika. Asketska zvijezda koju vidi iz velike daljine jest planet svih koji vježbaju, planet ljudi visoke kulture, planet onih koji su počeli, svojoj egzistenciji u vertikalnim napetostima s nebrojenim više ili manje strogo kodiranim programima napreza, davati forme i sadržaje. Kad Nietzsche govorи o asketskoj zvijezdi, to ne radi zato jer bi bio radije rođen na nekom opuštenijem nebeskom tijelu. Njegov instinkt za antiku odaje mu da mora biti svako nebesko tijelo, koje se isplati naseliti, dakako ukoliko ga razumijemo, asketska zvijezda, zvijezda koju naseljavaju oni koji vježbaju, oni koji streme i virtuozi. Je li antika za njega nešto drugo nego kôd doba u kojem su ljudi morali postati dovoljno snažni za sakralno-imperijalnu sliku cjeline? Velikim antičkim svjetonazorima bila je inherentna namjera da se smrtnicima pokaže kako mogu živjeti u harmoniji s "univerzumom", i to, i upravo tada, kad im je cjelina pokazala svoju tajanstvenu stranu, svoju bezobzirnost prema pojedincu. Što su imenovali mudrost drevnih bilo je u biti tragični holizam, uključivanje u veliku cjelinu koju bez herojstva ne bi bilo moguće dosegnuti. Nietzscheova zvijezda imala bi biti mjestom čiji stanovnici – a među njima napose oni muškoga spola – iznova bez svakih neprijatnih bolova nose težinu svijeta – u skladu s maksimom stoicizma da je značajno samo to da za kozmos ostajemo u formi. Dio toga se kasnije iznova pojavljuje u Heideggerovom učenju o skribi, pri kojem pozivu se moraju smrtnici pripremiti na opterećenost tubivstovanja – (smrtnici su nakon 1918. godine prvenstveno ranjenici i oni koji nisu pali, koji moraju biti kao kandidati na volju za drukčije vrste smrti na drugim frontama). Zemlja nipošto nije smjela ostati ustanovom u kojoj određuju klimu resantimanski programi bolesnih i odštetna umijeća uvrijedjenih.

Nietzsche je pri svojem razlikovanju između askeza na jednu stranu postavljao svećeničke varijante, koje je najpreciznije istraživao svojim zlovoljnim okom i oštro razgraničavao od disciplinarnih pravila duhovnih stvaratelja, filozofa i umjetnika, i egzercicija vojnika i atleta na drugoj strani. Dok je kod prvih značajna takoreći *patogoška* askeza – majstorsko samo-silovanje elite trpećih koje ih osposobljava za vođenje drugih trpećih i zavodenje zdravih u subolovanje (*Mit-Kranksein*) – drugi svoja pravila nalažu samo zato jer u njima vide sredstvo koje će im pomoći da kao mislioci ili stvaratelji djela dosegnu svoj optimum. Ono što Nietzsche naziva patos distance u cjelini je posvećeno odvajaju asketskih duhova. Patos distance treba "zadaće držati odvojenima" i vježbe, pomoću kojih se uspješni, dobri i zdravi čine još uspješnijima, boljim i zdravijim, odvajati od vježbi što ih samosvjesni neuspješni, zlobni i bolesni postavljaju na stupove i propovjedaonice, bilo zbog osjećaja više vrijednosti,

pridobivenih na perverzan način, bilo zato da bi se odvratili od svojega mučnog zanimanja za vlastitu bolesnost i neuspješnost. Posve je suvišno naglašavati da opreku zdrav-bolestan ne treba razumjeti samo medicinski. Kao karakteristično razlikovanje jedne etike koja život s "prvim pomakom" ("budi iz sebe okreće se kolo!") nadređuje životu kojim vlada inhibirano kretanje.

Širenjem moralno-povijesnih perspektiva pokazuju se što znači teza o atletskoj i somatskoj renesansi. Na prijelomu iz 19. u 20. stoljeće, fenomen koji se u skladu s jezičnim pravilima umjetničke znanosti imenovao "preporod antike", stupio je novu fazu koja temeljito mijenja motive našega zanimanja za antičke i čak ranoantičke kulturne relikte. Kao što smo vidjeli, riječ je pritom o vraćanju u vrijeme u kojem mijenjanje života još nije bilo pod komandom njegovih negirajućih askeza. To "nad-epochalno" vrijeme mogli bismo isto tako imenovati budućnošću, a ono što izgleda kao vraćanje u njega možemo misliti i kao skok naprijed. Način kako Rilke iskušava Apolonov torzo svjedočio je o istom kulturnom obratu kao što ga je pratio Nietzsche kad je svoje refleksije o razvrstavanju svećeničkih, "bionegativnih", spiritualističkih askeza dotjerao do točke na kojoj je postala vidljiva paradoksalna borba trpećeg života protiv samog sebe. U međuvremenu je naletio na asketološke temelje viših oblika ljudskog života, i "moralu" je pridodao novo značenje. Strana vježbanja u ljudskom ponašanju dovoljno je debela da može prekriti opreku između afirmativnih i negirajućih "moralu".

Naglasimo još jednom: raskrivanje jedne od "najraširenijih i najtrajnijih činjenica koje postoje" ne tiče se samo oblika odnosa prema samome sebi koji muče same sebe, nego uključuje sve različite "brige za sebe" kao i sve oblike brige za prilagođavanje najvišem. Doduše, nadležnost se asketologije, shvaćene kao opća teorija vježbanja, nauk o habitusu i disciplina iz koje se razvija antropotehnika, ne okončava pri fenomenu visoke kulture i spektakularnih rezultata duhovnih i somatskih vertikalnih uspona (koji se stječu u najrazličitije manifestacije virtuoznosti), nego obuhvaća i svaki vitalni kontinuum, svaki niz navika, svaki živi slijed, uključujući i naizgled najbezobličnije vegetiranje i najzaranemareniju oslabljelost.

U Nietzscheovim kasnim spisima nije moguće previdjeti izrazitu jednostranost. Svoja asketološka otkrića nije s gledišta njihove pozitivne strane razvijao dalje s jednakom predanošću, kao što ju je pokazao pri svojim proučavanjima morbidnog posla – nedvojbeno zato jer je bio snažnije naklonjen bavljenju terapeutskim smislim negativnih asketskih idealu nego atletskim, dijetološkim, estetskim i također "biopolitičkim" smislim pozitivnih programa vježbanja. Cijeli je svoj život bio dovoljno bolestan da se mogao zanimati za mogućnosti osmišljavanjučeg prevlada-

vanja bolesti i dovoljno lucidan da je mogao odbacivati tradicionalna osmišljavanja besmislenog. Zato se bezvoljno poštovanje dosega asketskog idealu u dotadašnjoj povijesti čovječanstva kod njega povezivalo s otporom da ih upotrebljava za sebe. Iz toga kolebanja između priznanja ponašanja koje je nasilno prema samome sebi i skeptičnosti prema idealističkim prenapinjanjima takvih praksi, kod njega se porodila i nova pozornost za područje askeze ponašanja, vježbanja i razmatranja sebe samoga. Tako je sada na redu njegov novi opis izrazima opće teorije antropotehnike.

Možemo ustanoviti tri točke zbog kojih nam otkriće "asketske zvijezde" donosi nove brojne posljedice kao i brojne probleme. Prvo, Nietzscheov je novi pogled na dimenziju askeze postao moguć tek u vrijeme u kojem se askeze postduhovno somatiziraju, dočim manifestacije spiritualnosti, tome naprotiv, zalaze na postasketske, nedisciplinarne i neformalne puteve. Despiritualizacija askeze je navodno najveći i zbog svojeg velikog formata i najteže uočljiv, premda najosjetljiviji i atmosferski najsilniji, događaj u sadašnjoj duhovnoj povijesti čovječanstva. U suprotnom mu smjeru odgovara neformalizacija spiritualnosti – koja prati njezino trženje u primjerenim strukturama. Granične vrijednosti za obje težnje daju nam duhovni orijentacijski znakovi 20. stoljeća. Za prvu težnju je to sport, koji je postao metafora izdržljivosti uopće, za drugu je to pak popularna neomistika, ta *devotio postmoderna*, koja život današnjeg pojedinca prevlači nepredvidljivim bljeskovima unutarnjih izvanrednih stanja.

Drugo, na asketskoj zvijezdi postaje sada, kad je bila otkrivena kao takva, sve uočljivija razlika između onih koji iz sebe čine nešto ili mnogo i onih koji iz sebe ne čine ništa ili samo malo. To je razlika koja ne pada u nijedno vrijeme i u nijednu etiku. I nijedna sociologija ne zna što će činiti s njom. U mono-teističko doba Bog je bio onaj koji izaziva i čini upravo sve i zato čovjeku ne dolikuje da bi sam od sebe radio nešto ili čak mnogo. Naprotiv, u humanističkim je razdobljima čovjek onaj koji prouzrokuje i radi upravo sve – tada ni nema više pravo da ne bi sam od sebe radio ništa ili malo. Premda ljudi sami od sebe ne rade ništa ili mnogo, rade prema tradicionalnim logikama grešku, koju nije moguće objasniti niti im je oprostiti. Svakda postoji višak razlika koji nije moguće smjestiti u nijedan od danih sistema tumačenja života. U svijetu koji pripada Bogu, čovjek iz sebe čini previše, čim digne glavu, dok u svijetu koji pripada ljudima, ti iz sebe u pravilu čine pre malo. Da bi mogao uzrok te nejednakosti između ljudi ležati u njihovim askezama – u različitosti njihovih stajališta prema izazovima života vježbanja –, ta misao još nikada nije bila formulirana u povijesti istraživanja o posljednjim uzrocima različitosti među ljudima. Slijedimo li tu prepostavku, otvaraju nam se per-

spektive koje su doslovno nečuvene, budući da ih nikad još nitko nije mislio.

Treće, ako atletska i somatska renesansa znači da su despiritualizirane askeze iznova moguće, poželjne i vitalno uvjerljive, možemo olako odgovoriti na Nietzscheovo uzbudeno pitanje na kraju njegova spisa *Uz genealogiju morala*, odnosno na pitanje po čemu se nakon sumraka bogova još može orijentirati ljudski život. Vitalnost, shvaćena kao somatska i također duhovna, jest onaj medij koji sadrži raspon između više i manje. Zato i sadrži onaj vertikalni moment koji usmjerava uspone i ne treba nikakvih dodatnih vanjskih ili metafizičkih atraktora. Da Bog treba biti mrtav, u tom je kontekstu posve bezznačajno. S Bogom ili bez njega dolazi svatko samo toliko daleko koliko ga nosi njegova forma.

U vrijeme svoje najučinkovitije kulturne reprezentacije "Bog" je dakako bio neposredno najuvjerljiviji atraktor za životne oblike i oblike vježbanja koji su stremili "prema njemu" – i to "prema njemu" bilo je neposredno identično s "prema gore". Nietzscheova briga za spašavanje vertikalne napetosti nakon smrti Boga dokazuje s kakvim osjećajem za ozbiljnost stvari je kao "posljednji metafizičar" ispunjavao svoju zadaću, ne prezirući ni komičnost te svoje misije. Svoju veliku ulogu našao je u tome da je bio svjedok vertikalnosti bez Boga. Da se u tadašnjem vremenu nije trebao bojati takmaca, daje za pravo njegovom izboru. Njegov zahtjev za čuvanjem visine mrtvog bila je patnja koja je u 20. stoljeću ostala razumljiva mnogim supatnicima. Otuda još i danas virulentno zanimanje mnogih čitatelja za Nietzscheovu egzistenciju i njezina protuslovlja koja nije moguće živjeti. Tu je za sada na mjestu epiteton "tragičan". Teomorfizam Nietzscheova duševnog života odupire se vježbama vlastitog uništavanja Boga. Autor *Vedre znanosti* bio je svjestan u kolikoj je mjeri razumio pravila igre koja vrijede na asketskoj zvijezdi da mu je moralno biti jasno da svi usponi počinju u bazičnom taboru običnog života. Njegova pitanja: "Transcendirati, ali kamo?" ili "Uspinjati se, ali do koje visine?" odgovorila bi sama na sebe, ako bi mirno ostao na tlu asketskih činjenica. Bio je odveć bolestan da bi mogao slijediti svoju najznačajniju spoznaju da je ozbiljno uzimanje postraničnih stvari glavna stvar u životu. Gdje postranične stvari jačaju, zauzdavaju opasnost koja izvire iz glavne stvari. Uspinjanje više u postraničnosti znači napredovanje u glavnoj stvari.

S njemačkog preveo *Mario Kopić*

Libreto

Aleksandra Mančić

Tereza iz Avile

Prstom andjela po snegu
Ogled iz mistike
Službeni glasnik, Beograd, 2010.

MESTO TELA I REČI

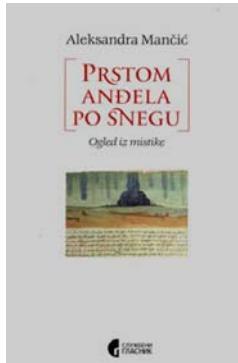
Priča o životu i pisanju Tereze iz Avile uzorna je priča iz španskog života. Čuven je ljutiti povik kojim je izvesni sveštenik opisao svoju savremenicu Terezu: „Nemirna žena i skitara.“ I nehotice, u te četiri reči ocrtao je izvanrednu biografiju avilske monahinje. Tereza iz Avile smatra se za prototip autentičnog feminizma; njen nemir je čežnja da nezadrživo napreduje kroz strasna iskustva hrišćanskog života; njena skitnja, neumorni pohodi prašnjavim putevima Kastilje i Andaluzije za ljubav Hrista, svog mističnog Ženika, gde, međutim, obavlja sasvim konkretne, zemaljske poslove oko osnivanja manastira reda koji je reformisala, kongregacije bosih karmelićana. Tereza iz Avile pisala je o četiri glavna životna iskustva, telesnom, intelektualnom, moralnom i duhovnom, kao da slaže šarena stakla u kaleidoskopu: svi elementi sklapaju se, kombinuju i menjaju prikazujući njen složeni lik iz mnoštva uglova.

MESTO ISKUSTVA

Čitanje je veliki događaj u iskustvu Tereze iz Avile. Od detinjstva, po svojim čitalačkim iskustvima mogla se meriti s onim „najkočoperišnjim i najoštoumnijim detetom uma“, koje će se roditi devedeset godina posle nje, najslavnijim čitaocem na svetu, Don Kihotom: kada čitam njenu *Knjigu života*, ne mogu da se oduprem misli da je Servantes i Terezu imao na umu dok je stvarao svog junaka. Ili mi barem njen autobiografski spis govori i to, koliko je Don Kihote ne samo dete Servantesovo, nego i svoga vremena, i mesta.

Terezino vreme i mesto: rođena kao Tereza Sančes Sepeda i Aumada, 28. marta 1515. godine u Avili, umrla u Albi, u noći između četvrtog i petnaestog oktobra 1582; unuka pokrštenog jevrejskog trgovca, čerka bogataša koji se oženio čistokrvnom Kastiljan-kom, ženom iz nižeg plemstva. Majka joj je bila mlada i bolešljiva, i volela da čita viteške romane; umrla je kada je Tereza imala trinaest godina. Otac, „strog i bogobojazljiv čovek“, koji je Terezu „voleo najviše od sve dece“. U porodici je bilo njih tri sestre i devetorica braće; posebno je volela brata Rodriga,

malo starijeg od sebe, sa kojim je čitala žitija svetaca i smisljala kako će se podvizavati. U žitijima svetaca, tada već ugašenom žanru koji je vrhunac dostigao u srednjem veku, mnoštvo je scena iz detinjstva u kojima junaci daju znake svoje neobičnosti.

Izvor: ikum.org.rs

Žitija svetaca, međutim, bila su i tada, i ostala sve do XX veka, među najčešćom lektirom španske dece. Nedavno je, pišući o Terezi, Aljende Salasar, naša savremenica, Španjolka po rođenju, francuska spisateljica i filozof, pedestogodišnjakinja, zapisala i to kako ona sama u detinjstvu nije „pravila veliku razliku između *Male sirene*, *Olovnog vojnika* i žitija svetaca“: i u vreme frankizma, dečija lektira bile su Andersenove bajke i žitija svetaca. I tako Tereza, citateljka žitija, piše:

Kad sam videla kroz kakva mučeništva prolaze svetice Boga radi, učinilo mi se da su vrlo jestino kupovale to što će ići da uživaju u Bogu, i mnogo sam želeta i ja tako da umrem, ne zbog ljubavi koju sam osećala prema njemu, nego zato da bih onako brzo mogla da uživam u velikim dobrima o kojima sam čitala da postoje na nebu, pa sam ostajala sa tim svojim bratom da vidimo kako ćemo to da uradimo. Odlučili smo da odemo u zemlju Mavara, da prosimo, za ljubav Božiju, da bi nam tamo odsekli glave; to što imamo roditelje činilo nam se kao najveća porepreka.

Tereza je osetila ovaj žestoki poriv i s bratom pobegla od kuće kad je imala sedam godina. Jedan od Terezinih savremenika i biografa, otac Jepes, zabeležio je kako su se Tereza i njen brat Rodrigo jednog jutra iskrali iz kuće i izišli iz Avile, i drumom za Salamanku (to jest, put zapada) krenuli u „mavarske zemlje“ da se podvizavaju; tu ih je slučajno zatekao stric, i smesta ih vratilo kući. „Kad sam videla da je nemoguće da odem tamo gde će me ubiti Boga radi, uredili smo da budemo pustinjaci, u bašti što je bila pored kuće... Davala sam milostinju koliko sam mogla, a mogla sam malo... Mnogo sam volela, kad se igram s drugim devojčicama, da pravimo manastire...“

Ta dečija igra već je najavljuvala sudbinu koju je Tereza gradila za sebe.

A onda se okrenula pogodnjem načinu lutanja – viteškim romanima, koje je njen majka neobično volela, i čitala ih deci krišom od oca. „Provodila sam mnoge časove dana i noći u tom ispraznom poslu“, zapisala je dalje Tereza u svom *Životu*, „skrivanjući se od oca. Toliko me je bilo zanelo čitanje da, ako ne bih imala novu knjigu, činilo mi se da ne mogu da nađem mira.“ I viteški romani, a ništa manje i žitija svetaca, u prvim decenijama šesnaestog veka svojim čitaocima pripovedaju o junacima koji već pripadaju davnoj prošlosti, o ljudima kakvih više nema na svetu, o dalekim vremenima i još daljim mestima. Strasni čitalac, Tereza bi da u svom oživi njihov život.

Ubrzo je stasala u lepu i koketnu devojku. Neka monahinja je kasnije pričala kako se seća Tereze iz vremena pre nego što se zaredila, kada je dolazila u sukni od narandžaste svile sa crnim plišanim vrpcama. U petnaestoj godini ju je otac poslao u manastir zbog nekog, kako ona kaže, nevaljalstva – devojačke ljubavi, možda prema izvesnom rođaku, Pedru, sudeći prema oskudnim podacima koje sama daje: „Čini mi se da nije prošlo ni tri meseca otkako sam se odala tim ispraznim stvarima, kad su me odveli u neki manastir u ovom mestu... bila sam toliko iskvarenih običaja i toliko pritvorna da sam za to znala samo ja i poneko od rođaka... toliko sam strahovala za svoju čast da je sav moj trud bio da to ostane tajna... samo jedno bi moglo da me opravda; a to je da je moja veza bila s nekim s kim bi kroz brak moglo sve dobro da se svrši...“ U to vreme, manastiri su bili neka vrsta internata za mlade devojke iz otmenih kuća: „Prvih osam dana bilo mi je mnogo teško... tada nisam bila nimalo voljna da budem monahinja.“ Po naravi plahovita, ubrzo je, ipak, odlučila da se zamonaši. Saopštila je to svom ocu, i tim rečima zauvek promenila svoj život: otac je odbio molbu, rekavši joj da može da radi što hoće tek posle njegove smrti, ali je Tereza, ponesena oduševljenjem za živote svetaca i, još više, junaka viteških romana, smatrala za pitanje časti da ono što jednom kaže, više ne porekne, iako ju je, kako je zapisala, to što je napustila očevu kuću toliko pogodilo da „ne verujem da će mi teže pasti ni kad budem umirala“.

U osamnaestoj godini napala ju je bolest čiji uzrok nikad nije jasno objašnjen, i koja će je pratiti celog života. Čak su i u XX veku, na zahtev nekih karmeličanskih izučavaoca, lekari uspeli da zaključe samo to da je njen bolest mogla biti psihosomatskog porekla: nesvestice, mučnine, povraćanje, grčevi. U jednom trenutku je, čak, doživela i prividnu smrt: već su bili iskopali grob za nju, i zapalili joj sveći; još su samo čekali dozvolu oca da je sahrane; prenula se, a očni kapci bili su joj slepljeni od voska sveće koju su joj zapalili nad glavom... Bez obzira na to koja je ta bolest bila, posle nizova čišćenja i puštanja krvi, koji

su joj potpuno iscrpeli telo, ostala je skoro godinu dana paralizovana. Dok se oporavljala, čitala je katoličke mističare, i ubrzo je počela da pada u sveti zanos, da ima vizije, da „govori“, da levitira. Da li su njeni zanosi bili posledice bolesti ili čitanja? U svakom slučaju, ova iskustva su je toliko zbumnjivala da je od svojih ispovednika neprestano tražila odgovore, potvrdu da njene vizije nisu davolske, nego poslate s Neba. Na njihov zahtev, kako često ponavlja, ili na zapovest Boga, što takođe kaže, poslušno je beležila svoja rvanja sa svetošću, i ti njeni spisi – *Knjiga života, Put savršenstva, Staništa zamka duše* – ostali su kao najznačajniji tekstovi kastiljanskog misticizma.

MESTO NA ZEMLJI

U šezdeset i prvoj godini, 1576, Tereza je pozirala Đovaniju dela Mizeriji, mladom italijanskom slikaru, od koga su naručili portrete opatica koje su osnovale reformisani red bosonogih karmelićanki u Sevilji. Heronimo Grasijan, jedan od Terezinih najbližih saradnika, zabeležio je da se Tereza, kada je videla završen portret, požalila da ju je slikar prikazao „staru i mutnih očiju“. Tereza je znala da je predstava koju drugi imaju o nekome vrlo značajna za to kako će njegove reči i dela biti prihvaćeni, jer, kao što piše u knjizi *Osnivanja*, „živimo u svetu u kojem se mora voditi računa o tome kakvo mišljenje drugi imaju o nama kako bi naše reči imale uticaja“; a ona je već bila rečima ispisala svoj portret, onakav kakav je želela da vide savremenici, i da upamti potomstvo. Njeni tesktovi su razrađen projekat samopredstavljanja i samotumačenja.

Tereza opisuje svoj život kao podeljen na dva dela, gde je „novi život“ toliko odvojen i različit od „starog života“ da priču o njemu mora uesti kao drugi tekst: „Odavde nadalje ovo je druga, nova knjiga – hoću da kažem, drugi, novi život“, piše u *Knjizi života*. Tereza daje malo neposrednih primera kojima bi opisala svoj „grešni život“, i poglavljia u kojima piše o životu pre nego što je osetila versko pozvanje veoma su neodređena. Ova neodređenost objašnjavana je na različite načine: pisalo se, možda Tereza i nije imala neke velike grehe da ispovedi; ili, možda neprihvatljive čulne emocije već unapred prevodi u duhovne želje. Oba objašnjenja neopravdano prepostavljaju da u *Knjizi života* Tereza otvoreno govori o svojim emocijama i postupcima. Ona, međutim, piše sa teškog mesta, u položaju koji ne dozvoljava iskrenost, ali traži njen privid. Zato objašnjenje za Terezinu neodređenost kada govori o svojim gresima tražim pre svega na retoričkom nivou: iz potrebe da sebe predstavi sa protivrečnim osobinama vrline i poniznosti, prinudena je da istovremeno govori o svojoj nevinosti i o krivici. Pošto je od nje traženo da napiše isповест, Tereza je pripovedala o okolnostima i dogadjajima iz ranih

godina života koji treba istovremeno da istaknu i opovrgnu njenu grešnost. Prva poglavљa njenog *Života* mogu se čitati i kao prikrivena polemika sa ispovednicima, u kojoj Tereza predviđa pitanja koja bi joj neki inkvizitor mogao postaviti povodom njenog porekla – od velikog progona Jevreja 1492. godine nije bilo proteklo mnogo vremena, a pokršteni Jevreji držani su u uvek podređenom, ponekad i dvosmislenom položaju – kao i moguće optužbe za seksualne grehove – i na sve to, odgovara prikazujući svoj život kao hagiografiju.

Bilo da je *Knjigu života* bila prinudena da napiše, ili ne, Tereza, otkako ju je započela, više nije ostavljala pero. Pisala je stalno, beležila svoj duhovni i svoj zemaljski život. Poslednju knjigu, *Osnivanja*, počela je krajem 1573, nastavljajući pripovedanje o manastirima koje je osnivala, i o svom životu, sve do sredine aprila 1582, nekoliko meseci pred smrt. O svom životu uvek govori iz dva ugla: duhovnog i zemaljskog. Njena biografija kreće se između ta dva pola, njeni tekstovi svedoče i o jednom, i o drugom. Dok u *Osnivanja* povodom manastira Sv. Josifa naglašava kontemplativni aspekt lika Marije Magdalene i postavlja je sebi za uzor, u *Putu savršenstva* kaže da se ona i njene monahinje ne smeju prepuštati kontemplaciji Boga ako on traži da se nešto za njega uradi u svetu: „Svetica je bila sveta Marta, iako ne kažu da je bila sklona kontemplaciji; a što biste vi hteli, da postignete više od ove blagoslovene žene, koja je toliko puta zaslужila da primi Hrista Gospoda našeg u svoju kuću, i da mu daje da jede, i da mu služi, i da jede za njegovom trpezom? Ako bi sve bile poput Magdalene, onako zanesene, božanskom gostu ne bi imao ko da zgotovi večeru. ... Setite se da neko mora i jelo da mu spravi, i budite srećne ako ga služite poput Marte.“ Ova izreka, potekla, kako izgleda, od Bernara iz Klervoia, dopala se veoma i Migelu de Molinosu, koji će je kasnije takođe uzeti kao svedoka, u svom *Duhovnom vodiču*.

Put savršenstva je tekst u kojem Tereza beleži svoje mističarske kontemplacije, ali i pripoveda jednu istoriju, i zato za svoje apostolske misije daje one iste razloge kojima je u Španiji objašnjavan poduhvat evangelizacije Novog sveta. Sebe prikazuje i kao monahinju posvećenu kontemplaciji i kao konkvi-stadora za hrišćanstvo, ali manastir koji je osnovala posmatra i kao izraz ženske srodnosti. U *Knjizi života*, u priči o osnivanju prvog manastira bosih karmelićanki, Svetog Josifa u Avili, 1562, Tereza prikazuje sebe kao neodlučnu, ponekad čak nevoljnju saučesnicu: možda zato što želi da umilostivi žestoke i moćne protivnike; možda zato što je to deo retorike njene hagiografije.

Bio je to prvi u nizu manastira bosih karmelićanki širom Kastilje: Tereza je sledećih godina neumorno putovala i osnivala, ženske manastire u Medini del Kampo (1568), Malagonu (1568), Valjadolidu (1568),

Toledu (1569), Pastrani (1569), Salamanki (1570), i Albi (1571); i muške manastre u Duruelu (1568), i u Pastrani (1569). Ubrzo potom, osnovala je i manastir u Segoviji (1574), a zatim krenula u Andaluziju, gde je osnovala manastire u Beasu (1575) i u Sevilji (1575), u Viljanuevi de la Hara (1580), Palensiji (1580), Soriji (1581), i poslednji, aprila meseca 1582. u Burgosu. Statistika zamara, ali ovo nabrajanje nije u službi statistike. Tu je upravo zato da bi zamorila, da bi pokazalo uložen rad, utrošenu energiju, iscrpljenost, zamor od neprestanog kretanja. Neprestano kretanje bilo je sastavni deo Terezinog života. Umrla je 4. oktobra, na dan kada je papa Grgur XIII uveo reformu kalendara, 1582. godine, u manastiru u Albi na Tormesu. Grob je otvaran u nekoliko navrata, seljena je iz Albe u Avilu, pa nazad u Albu, te se njen skitački život nastavio i posle smrti. Kada su je prvi put selili u Avilu, njen prijatelj i zaštitnik, otac Heronimo Grasijan odsekao joj je ruku. Ruka je, naravno, ostala kao relikvija, ostavljena monahinja u Albi. Mali prst zadržao je za sebe. Kada su ga nekoliko godina kasnije zarobili berberski gusari, plaćao je posebno: jedan otkup za sebe, a poseban otkup za onaj prst.

Polako, Terezu –a takva je sudbina svakog sveca – pretvaraju u Organe bez Tela: levo oko, prsti, komadi tela, rasuti širom Španije; leva šaka u Lisabonu; desno stopalo i komad gornje vilice u Rimu; desna šaka i srce u čivotu u manastiru u Albi... Deo ruke na kraju je našao put do generalisimusa Franka, koji ga je do smrti držao kraj uzglavlja. Tereza iz Avile ostala je i doslovno bez tela – koje, reći će Serto, mističarima uvek nedostaje, uvek je nedovoljno – tela koje je bilo predmet razmišljanja i pisanja bez kojeg ona ne bi postala sveta Tereza: njeni poklonici su ga u verskom zanosu raskomadali i razneli ga na sve četiri strane sveta.

Ali, i to je samo deo priče, samo nekoliko slika. Deo njenog života je i to što su vojvotkinje i princeze pozivale Terezu u svoje kuće kao družbenicu; i što je to za nju, kako je pisala, „bilo pravo mučenje“, pošto joj je Bog u viziji rekao da želi da ona „ne razgovara s ljudima, nego s anđelima“; i to što joj je u vizijama rečeno i da, ukoliko želi da osniva manastire, mora imati finansijsku i političku podršku; i to što je od 1562. do 1582. bolešljiva ali neukrotiva, osnovala petnaest sestrinstava i dva bratstva bosih karmelićana, putujući neumorno, sa „odlučnom odlučnošću“, kako je govorila; i prividenja, vizije, molitve, zanos, jedinstvena mistična iskustva, još jedan su deo njenog života; deo njenog života je i to što je 1614. godine beatifikovana, što je 1622. godine kanonizovana; i to što je 1970. godine postala prva žena koju je Sveta stolica priznala kao *doctor ecclesiae*. Kad je njen nepropalo telo ekshumirano 1584, dve godine posle smrti, rasplamsale su se glasine o tome da je ta žena – koja je po Španiji osnivala manastire posvećene

molitvi, siromaštvu, čutanju i zatvorenosti, koja je stvorila jedan od najstrožih i najasketskijih redova u katoličanstvu – svetica. Migel de Unamuno je zapisaо da u Avili, gradu u kojem se Tereza rodila, glasovitom po moćnim zidinama, čovek ne može da raste nikako drugačije osim put neba.

Kad je 12. marta 1622. Tereza kanonizovana, nije bilo nijedne svetice tog imena. Kasnije su mnoge poželele da se nazovu njenim imenom.

MESTO NA NEBU

Tereza koju je Bernini – Bernini, taj majstor mesa uz meso, kože, kostiju, mišića, žila, maltene krvi i mesa u kamenu, koji je možda baš zato postao nezaobilazan u govoru o Terezi iz Avile, ali o tome je već pisao Jovica Aćin u svojim *Poetikama rastrojstva* – isklesao u mermeru nagnuta je unazad, poluzatvorenih očiju, otvorenih usana, izdignutih bokova, u trenutku zanosa, odnosno duhovne ekstaze, tokom koje ju je, kako je zabeležila u *Knjizi života*, posetio Božiji andeo i nekoliko puta joj zario u srce dugačku zlatnu strelicu „sa malo vatre na vrhu“. „Kad ju je izvukao“, zapisala je dalje, „učinilo mi se da mi je i celu utrobu odneo i ostavio me svu u plamenu ogromne ljubavi prema Bogu. Bol je bio tako veliki da me je naterao da zajecam; i toliko je ogromno bilo blaženstvo koje mi je taj strašni bol doneo da nikako nisam želela da prestane, niti bi se moja duša mogla zadovoljiti bilo čime manjim od Boga. Nije to bol telesni, nego duhovni, mada i telo učestvuje donekle, pa čak i mnogo.“ Berninijeva skulptura je u kapelici u crkvi, u Rimu, Santa Marija dela Vitorija, Bogorodice od Pobede. Tereza je tu sva telo, telo u ekstazi. I njena odeća postala je telo, nedvosmisleno žensko telo, sa naborima pretvorenim u simbol. Terezina vizija dovela je do stvaranja novog pojma u katoličkoj teologiji, transverberacije. I taj spoj između onog francuskog „ako je to mistična ljubav, dobro mi je poznata“, i mesta na kojem se prikaz te ljubavi nalazi, iz blizine reči „utroba“ i „Bog“ u Terezinom tekstu, proizlazi ista ona veličanstvenost koju je Laza Kostić uneo u Santa Mariju dela Salute, svoju Bogorodicu od Spasa, s kojom je njegov odnos „k'o između muža i žene“. Da nema jednog, ili drugog, sve bi bilo manje uzbudljivo. Čisto telo i njegova fiziologija, bez onog najuzvišenijeg duševnog iskustva za koje se mora skupo platiti, i koje će malo ko razumeti; ali vredi, zato što je retko, i dragoceno; saznanje da se čovek može predati bilo čemu, i u bilo čemu osetiti ispunjenje, dokle god se posmatra s pravog mesta. Kao kod Migela de Molinosa, svojevrsnog nastavljača Terezine ideje o tijoj molitvi. Iskustvo reči, iskustvo prevodenja, iskustvo izricanja neizrecivog, rvanje s rečima, iskustvo pronalaženja imena za neizrecivo. I sve to, uz nesavladivo i neizdrživo, nezadrživo i nepojmljivo telesno iskustvo.

Zašto mističari mogu da nas nauče šta znači roditi se kao muškarac ili kao žena? U čemu su mističari, ponekad sasvim neuhvatljivi, ali kadri da iskustva za koja sami govore da su neizreciva prevedu u reči, bolje razumeli ili snažnije doživeli od običnih smrtnika te stvari, uvek zagonetne, koje se tiču polne razlike? Jezik pravi razliku između muškog i ženskog roda, ali život počinje kad apstraktne imenice postanu pojedinačna imena, kao određena predstava sa sopstvenom logikom: kad se otvori ponor među suprotstavljenim gledištima i oprečnim perspektivama koje često nemaju tačno utvrđene granice među sobom. U ljubavi se ti suprotstavljeni polovi spajaju, razlike se ujedinjuju i otvaraju ka svetlosti, kako kaže Tereza, kao „kada se dve voštanice spoje toliko jako da njihova svetlost postane jedna, ili kao da su i fitilj i svetlost i sveća svi jedno; ali te dve sveće, i fitilj od voska, posle mogu lako da se razdvoje“.

Velika sloboda koju su za sebe izborili stari mističari bila je u tome što su, zaštićeni istančanima i bogatim religioznim jezikom kojim se može govoriti o svakojakim krajnostima, umeli da se otvoreno dohvate pitanja ljubavi i želje. Radikalost njihovog pristupa omogućava nam da i danas osećamo bliskost s predstavama koje su nam ostavili. Razgovori s Bogom nekih od njih umeju da nas nateraju da prihvatimo njihovu pozornicu kao svoju, njihove vizije kao svoje. Među tim tragaocima za prevodima neizrecivih iskustava kroz pisanje, Tereza iz Avile je jedna od najstrasnijih. Kada Tereza piše o slastima sjedinjavanja sa Ženikom, njeni mističko iskustvo je nešto sasvim drugo nego iskustvo Jovana od Krsta: za njega je ono lišeno slike, to je „mračna noć duše“, oslobođanje od svega onoga – glasova, vizija, zanosa – što upravo predstavlja obeležje Terezine mistike: što je za jedno od njih oslobođanje od telesnog, za drugo je nerazlučivo iskustvo duše i tela.

Središte Terezinog mističkog iskustva nalazi se u njenim vizijama. *Knjiga života* je katalog tih vizija. To je temelj na kojem počiva zgrada njene svetosti, ali i popis njenih strahova. Što Hristove posete postaju češće, njeni ispovednici – uvek veoma važni ljudi u njenom životu – sve se više ustežu da joj pomažu. „Očigledno su neke osobe mislile da je davo u meni, pa su hteli da ga isteraju.“ Ta ustezanja su, međutim, već bila potpuno nestala u vreme kad je Tereza nakratko „sišla“ u pakao, o čemu priča u istom poglavljju *Života* u kojem pripoveda o osnivanju manastira Svetog Josifa. Tamo joj je Bog pokazao mesto s kojeg ju je svojim milosrdjem oslobođio, i ona vidi da tam „nema svetla, nego samo tame“, ali može da nazre „ono što pogledu mora zadati muke“: uz tu svetlost može da vidi užas koji je okružuje. Međutim, Hristos je taj koji je, u stvari, gotovo jedini predmet Terezinih vizija. Ona te vizije gleda, kako kaže, „očima duše“, a one koje vidi očima tela smatra za niže, za vizije kojima „davo može najviše da nas

zavede“. Njena „želja da umre za sebe“, u koju prenosi svoju težnju nebeskom životu, želja da unapred doživi besmrtnost, da umre kako ne bi umrla, jeste paradoksno jezgro njenog mističkog postojanja. „Htela bi ova duša da već jednom bude slobodna. Jelo je ubija, spavanje je žalosti“, beleži Tereza u *Knjizi života*. To telo je za dušu „zao domaćin“, njegovo postojanje ona ume sebi da predstavi i kao mučenje: „Živim mada u sebi ne živim, / al’ i dalje uždam se i nadam, / i umirem, što još mreti neću“.

MESTO SLOBODE

U *Knjizi života*, Tereza pripoveda kako je od detinjstva bila zaneta čitanjem, ali da je zaista počela da piše tek kad, navodno, više nije mogla da čita svoje omiljene knjige. Godine 1559. inkvizitor Valdes je stavio na Indeks zabranjenih knjiga veliki broj religoznih spisa na španskom, i zabranio čitanje španskog prevoda *Biblike*. Nimalo obeshrabrena, Tereza je tada čula glas Boga koji joj je rekao: „Ne žalosti se, jer ja će ti dati živu knjigu.“ I prkoseći svim zabranama i dekretima, počela je da piše svoje knjige; od čitaoca je postala pripovedač sopstvenog života. Tako veli Tereza pripovedač. Kada čitam njene stranice, kao da je gledam kako onim svojim britkim španskim jezikom ispisuje rečenicu za rečenicom, kao u jednom dahu, kao da sve misli koje joj se naroje u glavi pokuljaju i hoće namah da se izliju na hartiju, jezikom neobuzdanim, a mudro vođenim, neukrotivim, ali spremnim da se vešto prilagodi. Tereza nikad neće oklevati da upotrebi sve što joj može poslužiti da priča o svojim iskustvima: molitve, metafore, slike, vizije, prividjenja, udvajanja. Polako otkrivam neverovatnu slobodu te žene, kadre da eksperimentiše, da spaja najrazličitije materijale, da pronalazi neočekivana rešenja, odbijajući da ostane u kavezu priznatog i poštovanog. Ta životna potreba da „zapali vatru od svakog drveta“ za nju je u ona „teška vremena“, kako ih naziva u mnogo navrata, ostala istinski izvor zdravlja. Često će reći da ne beleži sopstvena, nego prenosi tuda iskustva, koja je čula „od osobe koju poznaje“. U Španiji u vreme Filipa II nikada niste znali šta vas može snaći ako ste drugačiji, naročito ako ste žena, i poreklom iz porodice preobraćenih Jevreja.

Terezino mesto pisanja, i mesto čitaoca i čitanja njenih tekstova višestruko je, poput Servantesovog. To mesto je neobično, novo, istovremeno zapanjujuće, i za Terezu savršeno prirodno: ona je žena koja piše za žene, jer, kako beleži u Prologu za *Staništa*, „žene bolje razumeju jezik drugih žena“. U svojim tekstovima ponavlja da piše samo zato što se pokorava zapovestima svojih starešina – ispovednika, starešina – ali je savršeno jasno da u njenom pisanju postoji putanja, uvek krvudava, na kojoj ona u odnosu na svoje ispovednike i na teologe zauzima stalno drugo mesto, krećući se od najiskrenije smernosti do najprikrivenije pobune. Upravo na onim mestima gde

se zaklinje na poslušnost, ja u njenim tekstovima nalazim veliki otpor prema bilo kakvom nametanju doktrine, prema celom sistemu ustrojenom da zatoči dušu, njenu i njenih sestara, u previše tesne, previše krute okvire, tuđe maštì.

Naravno, tu je i druga strana. Aljende Salasar piše o tome kako je pre neku godinu posetila manastir bosih karmeličanki u Malagonu, jednom od prvih koje je Tereza osnovala, i jednom od retkih koji su do danas sačuvali izvorni izgled. Otišla je u posetu prijateljici neke svoje rodake, koja se zamonašila u tom manastiru smeštenom na drumu što vodi iz Toledo ka Andaluziji, prvom koji je Tereza sagradila zaista onako kako je želela. U tom svom „izvornom“ obliku, manastir u Malagonu i dalje ima stravične rešetke sa oštrim šiljcima kako posetioci ne bi mogli previše da primaknu lica, na njegovim zidovima nalaze se majusnii prozori, kuda svetlost jedva prodire, tu se oseća „teskoba vremena koje šiba samo zvono što neprestano odjekuje podsećajući zatvorene redovnice da je vreme za molitvu. Nakon što sam sat vremena ostala u tami one razgovornice dostoje na jkosmatijih talibana, izišla sam potpuno prestravljen“. Osetila je ukus Terezinog XVI veka, kada su žene u tom zatvorenom prostoru, ipak, pronalazile sklonište manje mračno i nasilno od onoga u kojem su bile rođene.

Tereza, koja je živela, kao što kaže u svojim pismima, sa osećajem da stalno mora previše da se pokorava, od svojih karmelitskih sestara tražila je potpunu poslušnost izuzetno teškim i asketskim pravilima. Ali je, isto tako, žestoko branila njihovo pravo na molitvu koja će biti lična, iz srca, i svoje pravo na najsmelije vizije. Kao da je cela njena reforma karmeličanskog reda, i sve ono što je napisala, bilo usmereno na to da napravi razliku: Tereza se stalno vraća na specifičnost ženskog iskustva, na specifičnost određenog načina čitanja, molitve, prava na vizije, na pisanje, na maštu, ali sve to, odbijajući raskid. Ona traži pravo da ostajući u okrilju Crkve odbrani sopstvenu pojedinačnost. Brani svoje pravo na iskustvo, pravo na imaginaciju, i na žensku imaginaciju, često različitu od one bliske njenim ispovednicima i teolozima, ali odbija da bude marginalizovana, odbija da bude brutalno odvojena. Istina, dok je Tereza lutala kastiljanskim i andalužanskim bespućima osnivajući sve nove i nove manastire, njene karmeličanske sestre ostajale su zatvorene iza rešetaka, ali je istina i to da je svojim tekstovima tim ženama donela drugu vrstu slobode, duhovne, pa čak i telesne.

Još čudesnije čitanje Terezine *Knjige života* bilo je čitanje mlade nemačke Jevrejke, jedne letnje noći 1921. Devojka je bila u poseti prijateljima, i za večernju lektiru izabrala knjigu sa police pod naslovom *Leben der Heiligen Theresia von Avila*. „Počela sam da čitam, i knjiga me je odmah toliko obuzela da je nisam ispuštila do samog kraja“,

zapisala je nekoliko godina kasnije, sećajući se iskustva koje joj je promenilo život. Poput Avgustina koji je prosvetljenje pronašao u rečima poslanice svetog Pavla Rimljanim, Edit Štajn ih je našla u Terezinoj *Knjizi života*. Rođena 12. oktobra 1891. u Breslavu, u jevrejskoj porodici, Edit Štajn je bila omiljena Huserlova studentkinja i asistentkinja i prva žena u Nemačkoj koja je radila kao predavač na katedri za filozofiju. Mada je njenо približavanje katoličkoj veri počelo više godina ranije, čitanje Terezine knjige navelo ju je da se mesec dana kasnije pokrsti i da poželi da stupi u karmeličanski red. Zaredila se u Kelnu, 1933. godine. Drugog avgusta 1942, Gestapo ju je izvukao iz karmeličanskog manastira u Ehtu, u Holandiji, u odmazdu zbog proglosa koji su holandski biskupi izdali protiv progona Jevreja. Ubijena je u gasnoj komori u logoru Aušvic-Birkenau, 9. avgusta 1942. godine. I ona je sveta Tereza. Ima mnogo toga uzornog u ovoj priči.

U jednom od svojih religioznih tekstova Edit Štajn čita kako Tereza piše svojim kćerima o tome da nije svaka od njih sazdana da se posveti molitvi kontemplacije, niti tihoj molitvi, i seća se njene čuvene rečenice, „Gospod hoda i među loncima“. U kuhinji, na mestu koje se smatra za prevashodno žensko. Veličanstvena je snaga Terezinog izraza koji u reči prevodi iskustvo koje reči ne mogu da kažu. Rečenica koja je prizvala i čitanje sestre Huane Ines od Krsta koje je ovu Meksikanku vek posle Tereze nateralo da uživkne: „Šta mi žene možemo znati osim filozofiju kuhinje? Lepo se može filozofirati i dok se spremi večera. Da je Aristotel kuvaо, mnogo bi više napisao“, i time započne jedno od najpotresnijih iskustava u sukobima između ženske slobode i intelektualne slobode sa jedne, i vlasti sa druge strane.

IZMEŠTENJE

U trenutku kada je pisala svoju najčuveniju knjigu, *Staništa zamka duše*, Tereza je imala šezdeset dve godine, i više nije strahovala od svojih vizija. Otkrila je da, pišući o zamku „svem od najbistrijeg stakla“, može pisati o duši, njenim nevidljivim staništima, o rastrzanjima i o potrebi za jedinstvom, sa izvanrednom, čudesnom slobodom. Bio je to prelaz sa autobiografskog pisanja na fikciju: njena misao crpi više sa izvora životnog iskustva nego iz teoloških razmatranja i njena „ženska“ priviđenja – suštinski važna za Terezu ne samo kao jezgro slobodne molitve, slobodne reči, nego i slobodnih vizija koje se ponekad nerazmršivo prepliću – upisuje se u logiku paradoksa. Njeno pisanje kreće se od slike do slike, kroz neočekivane asocijacije, jasnovidosti, oniričke predstave, ali i služeći se brižljivo građenim konstrukcijama, krajnje pažljivim izborom reči, stvaranjem ritmova koji prate bilo unutrašnjeg života.

Delo Tereze iz Avile moram da posmatram kao autobiografsku prozu: čak i u onom delu koji to nije, svaka stranica nosi neizbrisiv otisak njene snažne i živahne ličnosti. Osim što mi se stalno nametala potreba da svojim prevodom tumačim njenu ličnost, što nije lak zadatak, postavile su se i stilističke teškoće kakve postavlja malo drugih španskih pisaca. Za Špance nema pisca čija ličnost sebe prevodi u jezik neposrednije i intenzivnije od Tereze iz Avile, i to zato što gotovo uopšte ne obraća pažnju na književne konvencije, kao i zato što ni u čemu od onoga što je napisala nije mogla da sakrije svoju snažnu individualnost. Prevodeći Terezin *Put savršenstva* stalno sam imala na umu da je to žena koja je, kada bi jednom donela odluku, ostajala pri toj odluci bez obzira na posledice: i njen jezik jasno o tome svedoči. Sa druge strane, to je i žena koja je prezirala pretencioznost i oštro je kažnjavala, i njene priče o tome prožete su britkim humorom. Tereza je i u svakom trenutku spremna da prsne u smeh ili da se ironično podsmehne i sebi i drugima: „Nasmejala sam se sebi“, ponavlja ona iz teksta u tekstu.

Neće oklevati da za sebe kaže da je „glupa“, „nesposobna“, uvek je zaokupljena zaista „važnim“ poslovima kao što je, recimo, predivo. „Neuka“ je, pati od „buke“ u glavi, ima slabo pamćenje, njen stil je „grub“ i „težak“. Nema nikakvog smisla da piše bilo šta o mističkoj teologiji, jer nije „sposobna da upotrebi pravu reč“. Ne može da se uzdrži a da ne skrene od glavnog toka priče ako oseti potrebu za time, inače, njen je pisanje „brine“: „Kako samo nepovezano pišem!“ žali se na sebe. Kada treba da navede datum, nađe za shodno da napomene „morate da shvatite da su uvek približni, pošto i nisu mnogo važni“. Piskara vratolomnom brzinom, strasno se predajući, ne čita šta je napisala, čak ni da se podseti gde treba da nastavi: sve vreme, kao prevodilac moram imati na umu da imam posla sa jedinstvenim piscem i jedinstvenom ženom, uverenom da će je čitalac bolje razumeti ako se drži onog njenog „prostog načina“ nego ako se prihvati nekog „drugog, doteranog“. A ipak, iz svake njene reči izbjiga i dubok, iskren osećaj krivice, po verbalnom izrazu nama možda dalek, ali nedvosmisleno dubok i iskren. Odakle sve to osećanje dolazi? Sledеći najistančanije i najizvornije niti želje, ona smelo prihvata neshvatljivo iskustvo, ne poričući ga, trudeći se da u reči prevede doživljaje duše i njena čutanja. Sve to tvori jedinstvenu radost čitanja: kada sledim tu živu misao koja se ogleda u varijacijama, izgrađuje se i razgrađuje, oseća, priznaje svoja čula, drhti, Tereza mi se prikazuje kao najzemaljskija i najnebeskija od svih mističara.

ALGEBRA EKSTAZE

Sa ekstazama Tereze iz Avile prvi put sam se srela slučajem. Čitajući roman Enrikea Larete *Slava don Ramira*, koji je, negde tridesetih godina dvadesetog veka, preveo jedan od prvih srpskih hispanista, Kalmi Baruh, na poslednjih tridesetak stranica našla sam i „Odlomke iz Života svete Tereze iz Avile“, koje je, kao dodatak, prevela Isidora Sekulić. Bila je to knjiga u izdanju *Narodne prosvete*, u kojoj je Isidora Sekulić bila jedan od članova uredivačkog dobara „Biblioteke stranih pisaca“, zajedno sa Ibrovcem, Čorovićem, Todorom Manojlovićem. „Vrlo lična u svemu što je radila i pisala, bila je gonjena od ljudi uopšte“, zabeležila je Isidora o Terezi uz te odlomke iz autobiografije „jedne od“, kako je rekla, „najjačih duhovnih snaga Španije svoga doba, koja je to, uostalom, ostala do danas“.

Na tim stranicama našla sam i ove Terezine reči: „O, Bože, još, u času kad ovo pišem, ja sam u vlasti svetog i nebeskog ludila; učini da svi kojima govorim budu ludi od twoje ljubavi, ili mi dopusti da nikad više ne govorim.“ Neobične su bile reči koje su se tu nizale, zaprepašćujući spojevi nečega što mi se do tada činilo nespojivim: Tereza je pisala o Bogu govoreći o prihodima i o kamatama, o točku i kabaočima i izvlačenju vode iz bunara. Bile su to slike koje su očaravale svojom natprirodnom svakidašnjinošću. Vreme je prolazilo, a moje druženje s Terezom iz Avile se nastavljalo.

Što sam više upoznavala delo žene koju nazivaju vrhuncem mističarske književnosti, to sam više uviđala da je ona sama središte svoga dela, te povesti o putovanju u dubine duše i u susret Bogu. Njen koliko nezemaljski, toliko i zemaljski zanos je značio, međutim, da se Tereza morala izboriti ne samo sa svojim, nego pre svega sa tuđim strahovima: „Nema sumnje da se najviše plašim onih koji smatraju da je davo jednako velik kao Bog“, pisala je Tereza u vremena kada se nije moglo „ni govoriti ni čutati nekažnjeno“, kako se španski humanista Huan Luis Vives žalio u jednom pismu Erazmu Roterdamskom. I to ne bez razloga, jer je između 1559. i 1562. u Španiji na hiljadu ljudi spaljeno na lomačama Inkvizicije. I upravo tada je Tereza smelo kretala svojim putem ka savršenstvu, u *Put savršenstva* upisivala svoje čežnje i svoje strahove. Što joj je češće posete činio Isus Hristos, središte svih njenih vizija, to manje su njeni ispovednici žeeli da imaju bilo kakvog posla sa njom: „Toliko im je izvesno ozgledalo da te vizije dolaze od davola da su neki hteli da ga isteraju iz mene.“

Čitati Terezu iz Avile nije lagodan, niti posao koji treba preduzimati olako. U želji da proniknem u tu vezu između božanskog i davolskog, tragala sam i za drugim meni srodnim čitanjima Tereze. Nalazila takva čitanja u književnosti, i van nje. Na tom putu nisam mogla zaobići ni neodoljivu i neuvhvatljivu skulpturu koju joj je posvetio Đanlorenco Bernini, što prikazuje

trenutak kada je Tereza osetila da joj anđeo probada srce zlatnom strehom i nanosi joj neverovatno jak bol u kojem je kondenzovana algebra ekstaze. Nisam mogla a da ne zastanem i pred čitanjem ovog čitanja koje kaže da je to onaj „čas bez daha“ kada dolaze „slatki srsi što nas prožimaju i koji bi i slepcu omogućili da progleda i sagleda sopstvene oči“, kako je pisao Jovica Aćin, još jedan čitalac Tereze iz Avile. I to čitanje mi je otvorilo put ka paradoksu u kojem dodir sa svetim radom bolni sukob, gde gubici postaju slučajni, a dobici pravilni, gde antagonizam između svetice i veštice ima istu tačku oticanja, gde je prestup, prestup u odnosu na profano, a sveto, uslov života koji ruši logiku dozvoljenog i mogućnog. Shvatila sam da je Terezina „želja da umre u sebi“, koja prevodi čežnju za nebeskim životom i za proživljavanjem besmrtnosti unapred, koja prevodi njenu želju da umre da ne bi umrla – što je paradoksno jezgro mističkog postojanja.

Aleksandra Mančić (Izvor Wikipedia)

A. Mančić je autor sedam knjiga o teorijskim problemima prevodenja i međukulture razmene, kao i stotinak stručnih tekstova. Prevela je niz knjiga sa španskog, francuskog, italijanskog i engleskog jezika.

Kontakt: aleksandra.mancic@gmail.com

[Bibliografija \(pdf 222K\)](#)

Mirjana Vlahović

Mimikrija - priča o ženskom orgazmu

Svaki orgazam je dobar orgazam

Učenje o seksu je jedan dug životni proces u kome društvo ograničava, ali i diktira poželjna iskustva ženske seksualnosti. Ženska seksualnost se negira i podređuje muškoj, kao oblik kontrole ženskog zadovoljstva od strane muškarca-partnera. Iako se o ženskom orgazmu mnogo polemiziralo, sve do 20. stoljeća, to je prostor u kome su glavnu riječ vodili muškarci, od Nikolasa Venetija, Sigmunda Fojda, Tomasa Lakera, Magnusa Hiršfilda, pa do Gregoria Maranana i Vilhelma Rajha.

Stoga i nije začudujuće da je Renaldo Kolumbo, još jedan muškarac u nizu, 'otkrio' specifičnost ženskih spolnih organa i klitoris tek 1591. godine. Postojanje stereotipa o seksualnim ulogama koje se odnose na to da muškarci više znaju o seksu, da imaju izraženiju seksualnu energiju pa stoga i veću potrebu za seksom, a da su žene pasivne, objekti seksualnog čina i više zainteresovane za ljubav, takođe dodatno produbljuju muško-ženske relacije.

Polazeći od ženskog imaginarnog, Lis Irigaraj smatra da je žena višepolna i da svuda pomalo uživa. "Zadovoljstvo vaginalnog milovanja ne treba da se zameni zadovoljstvom klitoralnog milovanja jer oba su sastavni dijelovi ženskog uživanja. Pored toga Irigaraj nabraja čitav niz zadovoljstava kao milovanje grudi, dodir vulve, međuotvor usnica, popuštanje-nadolaženje pritiska na zadnji zid vagine, doticanje grlica materice koja su ili nepoznata ili se smatraju nepriznatim od strane muškaraca jer drugi spol biva neizbežna dopuna jedinom polu", pojašnjava Lis.

Seksualnost predstavlja praksu i ponašanje koje obuhvata tijelo, organe i zadovoljstvo, uključujući i orgazam.

"Naše tajno seksualno biće je kritički dio nas samih. Ono je u osnovi mapa pejzaža naših nepriznatih želja, neistraženih emotivnih sukoba i neispitanih pretpostavki o nama samima i našim tijelima. To je vodič koji nam može pokazati put do mnogo većeg zadovoljenja našeg seksualnog života", piše u publikaciji *Seksualnost*. Stoga, orgazam predstavlja vrhunac seksualnog zadovoljstva u fizičkom i emocionalnom smislu, bilo da se radi o seksualnom odnosu ili data osoba masturbira.

Kod žena 'orgazam se može prepoznati kroz takozvanu orgazmičku platformu ili pulsaciju, koja se sastoji od ritmičkih kontrakcija (grčenja) prije svega vagine, ali i materice i anusa (Perović Ivanović, Aida, *Priručnik za seksualno i reproduktivno zdravlje*,

Sigurna ženska kuća, Biro Konto Herceg Novi 2008:68). A 'samo združeni otkucaji spolnog organa i sreća mogu da izazovu ekstazu' (Anais Nin, *Venerina delta*, Laguna, Beograd 2009:16).

Takođe, orgazam može da se doživi i nježnom stimulacijom klitorisa i predela oko njega ili pritiskom na grlić materice bilo masturbacijom bilo spolnim odnosom sa partnerom/kom.

Povijesno gledano, uživanje žene u seksualnom odnosu i doživljavanje orgazma nije bilo društveno prihvaćeno sve do 20. stoljeća. Prema kršćanskoj tradiciji, seksualni odnosi su predviđeni isključivo u braku u cilju reprodukcije. Ženi je povjerena pasivna uloga, bez pokazivanja strasti. Ženama se pripisivao 'iskonski grijeħ', a u slučaju nevjere bivale su mučene i kažnjavane. Srednji vijek je od žena zahtijevao 'čednost, uzdržano i pasivno ponašanje', a udate žene su trebale prihvatiť seksualni čin, čak i onda kad im nije predstavljao nikakvo zadovoljstvo. Ovo je period viteštva za muškarce, a period nošenja pojasa nevinosti za žene. Zbog čestog odsustva muškaraca radi rotovanja, ženama je bilo strogo zabranjena nevjera.

Prema riječima Ljupke Kovačević, 'prvi značajni seksualni priručnik se pojavio 1683. godine, a napisao ga je Nikolas Venete. Po ovom priručniku, materica je organ koji se ne može zadovoljiti, ne postoji ništa izazovnije i što više ushićuje od penisa, a data su i uputstva za utvrđivanje nevinosti kod žene – radi muške mirnoće, prikazane su poze u kojima muška čast nije povrijeđena'.

Prema Lakeru, period od 16. do 18. vijeka, obilježio je stav da žene koje pri seksualnom odnosu dožive orgazam zasigurno ostaju trudne, pa je to period kada su se muškarci trudili da seksualno zadovolje svoje partnerke. Međutim, ovakav, dijelom afirmativan stav prema ženskom orgazmu, zamijenilo je otkriće spolova i reproduktivni organi su postali temelj neizmjerne razlike; organi koji su nekada dijelili jedno ime – jajnici i testisi su bili lingvistički distingvirani' (Laker, Tomas, *Otkriće polova*, Rider Rod, telo, seksualnost, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2011:143).

Laker smatra da je ženski orgazam koji je bio tjelesni signal uspješnog začeća, prognan na marginu filozofije i sada je postao glavni predmet rasprave o spolnim razlikama'. Tako je (žensko) tijelo postalo i epistemološki i politički subjekt.

Frojd je uveo termin vaginalnog i klitoralnog orgazma. Prema Frojdu, žena koja 'u pubertetu ne prenese svoj seksualni nagon s klitorisa na vaginu' je nezrela, infantilna, neurotična i perverzna. Ukoliko orgazan ne doživi vaginalno, žena je frigidna. Za Frojda, klitoris nema posebnog značaja, bez obzira što je neuporedivo osjetljiviji i od vagine i od penisa, ukoliko se mjeri broj nervnih završetaka koji se nalaze na njemu.

Budući da ženstvenost čuva tajnu, od nje se traži da, kako Liz Irigaraj kaže, 'održava i ojačava želu muškarca ne poznajući datu želju i neshvatajći zašto je to važno za nju'.

Prema autorici, 'sama geografija njenog zadovoljstva je mnogo razuđenija, kompleksna, suptilna nezamisliva u jednom imaginarnom isuviše usred-sređenom na istost'. Odbacivanjem njene kompleksnosti, ona se shvaća u fragmentima shodno preovladajućoj ideologiji vladajuće klase, pa Irigaraj to podupire tvrdnjom da je 'uloga 'ženstvenosti' propisana tom muškom spekula(riza)cijom i vrlo malo odgovara ženinoj želji, koja se sabira tajno, kradom, nemirno i s osjećajem krivice'.

Seksualna revolucija koja se odigrala '60-tih godina prošloga vijeka, s jedne strane, ohrabrla je i muškarce i žene da budu manje restriktivni na seksualnom planu, ali s druge strane, kod žena je stvorila konfuziju, tj. lažni osećaj da trebaju biti seksualno dostupne muškarcima u svakom trenutku. Čak i u sadašnjem trenutku, dupli standardi i dalje odolijevaju, posebno pogadajući žene. Od žena se očekuje da izgledaju privlačno, da seksualno zadovolje svoje partnere kao i da doživljavaju orgazme kako bi se njihovi partneri osećali kao dobri ljubavnici.

Da bi žene slobodno uživale u seksu, treba da nauče izražavati svoju seksualnost bez osuđivanja ili stida i da je prihvate kao dio sebe. Takođe je neophodno da o svojim seksualnim iskustvima i osjećajima razgovaraju otvoreno s partnerom/icom, tako i sa prijateljicama, ginekolozima/ginjama i psiholozima /ginjama, kao i da o tome javno pišu. Ukoliko se orgazam postavi kao cilj svakog seksualnog odnosa, to takođe može da bude frustrirajuće za partnere/ice u vezi.

Oslobađanjem od stereotipa vezanih za seksualne uloge, partneri/ice će jedni/e druge bolje razumijeti.

Treba voditi računa o tome da se kao norma ne postavlja određena vrsta orgazma nauštrb ostalih vrsta kako bi se izbjegla višestoljetna dominacija određene vrste orgazma, kao što je to bio slučaj s vaginalnim.

Mirjana Vlahović je magistrirala na Fakultetu političkih nauka u Beogradu na programu Teorija kulture i studije roda. Ekspertkinja je u oblasti suzbijanja trgovine ljudima, a trenutno radim kao šefica Kabineta ministra pravde Crne Gore. Aktivna je u otkrivanju stare i kreiranju nove ženske istorije.

Marina Vulićević

Razlika između pisca i konja

Izdavač jednim okom gleda u pisca, drugim u publiku, a trećim u novčanik

Razlika između pisca i konja je u tome što konj ne razume jezik onih koji njime trguju, misao je koju je Maks Friš poverio svom dnevniku, a citirao je izdavač i prijatelj poznatih pisaca Zigfrid Unzeld u svojoj studiji „Autor i izdavač“ (*Ultimatum*, prevod Nikola B. Cvetković), o odnosu nekoliko poznatih pisaca: Hesea, Brehta, Rilkea i Valzera sa njihovim izdavačima. Još jedan od citata „Lakše je sa Hristom ići po oblacima, nego sa izdavačem kroz život“ govoru u prilog tome da je odnos pisaca i izdavača večita borba suprotnosti stvaraoca i praktičara, idealiste i onoga ko pliva u svetskim poslovima. Međutim, ova Unzeldova analiza pokazuje da stvari nisu tako crno-bele, da je svaki odnos pisca i izdavača poseban, i da se ipak miri u stvarima duha, na kojima i počiva.

Unzeld je držao predavanja o svom pozivu od 1968. do 1977. godine, i primetio je da se za predstavu o izdavaču, u istoriji književnosti vezuju osobine: bogat, autoritativan, sprovodi cenzuru, kapitalistički je, da „pije šampanjac iz lobanja izglađnelih pisaca“. Da bi pokazao više značnu ulogu izdavača, Unzeld citira i Alfreda Deblina, pored ostalog autora romana „Berlin Aleksanderplatz“, koji je rekao: „Izdavač jednim okom gleda u pisca, a drugim u publiku. Ali, treće oko, to oko mudrosti, nepogrešivo gleda u novčanik“. Opredeljujući se da stane iza određenog dela, da ga predstavi javnosti, izdavač ga podržava svojom idejnošću i svojom, kako kaže Unzeld, „golom kožom, što će važiti sve dok je knjiga vrsta robe“.

Izdavač Semuel Fišer govorio je da je u početku bio opsednut zaradom, ali da je kasnije shvatio da: „Pesnik ne stvara radi potrebe publike. Što se njegova priroda osobenije ispoljava, sve mu je teže da se jasnije izražava. Nametnuti publici nove vrednosti koje ona neće, to je najvažnija i najlepša misija izdavača“.

Čuveni izdavač Peter Zurkamp, posle jednog susreta sa mladim i još nepoznatim piscem, rekao je Unzeldu nešto što je ovaj dugo pamtio: „Zapamtite jedno: svaki je pisac, pa ma kako mlad on bio, kao stvaralačka ličnost daleko iznad nas koji ovde sedimo“. Tada je Zurkamp imao 62 godine i veliko iskustvo sa autorima.

– Tu priču ispričao sam piscima naše izdavačke kuće, sa kojima sam bio prijatelj. Oni, međutim, nisu hteli ni da čuju o nekoj veličini. Mi, dakle, živimo u

vremenu u kojem, prema rečima Valtera Benjamina, umetničko delo gubi svoju auru, i treba da je izgubi, kako bi umesto „uzvišenog“ postalo „korisno“, te obuhvatilo i promenilo sve nas. Pisci svoja dela stvaraju uz sve veće odustajanje od davanja poruka, još krajem sedamdesetih, pisao je Unzeld.

Odnos Hesea i njegovog najvažnijeg izdavača Petera Zurkampa ujedinio je zajednički otpor prema nacističkom režimu. Zajedno su se borili protiv cenzure, a Zurkamp je aprila 1944. godine bio uhapšen, optužen za izdaju i prebačen u koncentracioni logor Zahsenhauzen. Posle rata, bio je prvi nemački izdavač koji je dobio englesku licencu za dalji rad.

Da Brehtovim izdavačima nije bilo lako s njim potvrdio je Viland Hercfeld. Breht je stalno menjao tekst, pa je Zurkampu, posle piščeve smrti, bilo teško da u njegova *Sabrana dela* uvrsti sve verzije i rukom pisane izmene. Izdavač Kipenberg bio je za Rilkea prijatelj, savetnik i strpljiva podrška u ekonomskim i životnim problemima, a kako je pisao Unzeld, odnos Roberta Valzera i izdavača njegovog doba bio je „vrlo napet“: „Nijedan drugi veliki autor nemačkog govornog područja 20. veka nije imao tako raznovrsne kontakte sa izdavačkim kućama svoga doba kao taj veliki neznanac. Ni jednom autoru, osim njemu, nije se desilo da jedan ili dva njegova rada objave, a onda ga napuste. On je i kroz ovo iskustvo postao veliki pesnik i štićenik lečilišta Herizau“.

Često su uloge pisca i izdavača i u našoj sredini isprepletene, neki pisci ujedno su urednici i izdavači, pa i kroz objavlјivanje knjiga mogu da utiču na čitalački ukus. Vladislav Bajac pisac je i glavni urednik „Geopoetike“, izdavačke kuće koja je odne-govala generacije čitalaca, a ističe da svaku knjigu i sam najpre vidi kao čitalac.

– I pisac je pre svega čitalac. I kao izdavač prilazim novoj knjizi sa željnim očekivanjem da u njoj otkrijem nešto novo. U tome me ohrabruje iskustvo: književnost još uvek nije iscrpla sve svoje neistražene mogućnosti. Koliko god nam se činilo da se u njoj više nema šta da kaže, srećom, nismo u pravu. To što sam pisac samo mi pomaže, moje poznavanje literature „iznutra“ glavni je ključ otkrivanja tih umetničkih pomaka u pisanju knjiga. Čak mislim da tako u pozitivnom smislu „zloupotrebljavam“ svoju malu javnu misiju i znanjem i ukusom utičem na održavanje nivoa čitanja kvalitetnog štiva. A to je rad za opšte dobro, smatra Bajac, dodajući da mu je lakše da kao pisac sarađuje sa svojim urednicima, iako kao urednik odvaja umetničko delo od svake spisateljske sujete.

Slično svoju dvojnu ulogu vidi i Igor Marojević, pisac i urednik u izdavačkoj kući „Laguna“. Priseća se da je u „Laguni“ nasledio urednika Mladena Vesovića koji je novoustanovljenu ediciju „Mediterani“ otvorio baš njegovom knjigom.

– Naravno, prvo sam svoje knjige izbacio iz edicije, a onda sam odlučio da ne govorim javno o knjigama

koje uredim. Ponekad se, sticajem okolnosti, objavi naslov koji baš i nije savršen i onda bi ga bilo neumesno hvaliti ili kudit. Ako saradujete sa Dejanom Papićem, koji je moj poslodavac već deset godina, onda vam je lako da postignete korektan dogovor. Najbolje je ako me rukopis ili knjiga zainteresuju kao pisca, čitaoca i kao urednika, ali se to odjednom dešava retko. Trudim se da mi lični senzibilitet u proceni rukopisa bude na poslednjem mestu, kaže Igor Marojević.

Ipak, i on ističe da više voli da radi sa urednikom kao pisac, nego kao urednik sa različitim autorima, iako većina pisaca sa kojima sarađuje usvaja njegove sugestije.

Pisci su ipak najpažljiviji čitaoci, i kada upute pohvalu drugom autoru u njoj se nalazi i želja za umnožavanjem istomišljenika, koji bi sveštu mogli da promene svet. Tako je Hese hvalio Valzera: „Kad bi ovakvi pesnici kao što je Valzer pripadali vodećim umovima, ne bi bilo ratova. Kada bi on imao stotine hiljada čitalaca, svet bi bio lepši. No, bez obzira kakav je, svet je opravdan time što postoje ljudi kao što je Valzer“.

[Politika/Sinhro.rs](#)

Marina Vulićević (Izvor Wikipedia)

Magic book (Dreamstime)

Miljana Nešković

Piratske biblioteke

Ilegalnih biblioteka ima sve više. Svakodnevno se pune. I sve je digitalno. Sadržaji ovih baza nisu kontroverzni, ali njihovo slobodno deljenje i korišćenje jeste vrlo ozbiljno kršenje autorskih prava. Ljudi koji vode svet piratskih biblioteka, imaju jasne ciljeve, vrlo ambiciozne.

„Žele da stvore univerzalnu biblioteku svega najboljeg na svetu“, rekao je Džo Karaganis, koji na Kolumbija univerzitetu u SAD proučava upravo pirateriju u medijima. „Tu neće biti najnovijih naslova koje potpisuje Danijela Stil“.

Sa druge strane, „velika digitalna biblioteka“ hoće obuhvatati stotine hiljada knjiga i milione novinarskih tekstova do kojih bi se, inače, moglo doći samo na dosta skupe ili komplikovane načine. Skenirani ili skinuti sa raznih sajtova, svi ovi sadržaji dostupni su besplatno u piratskim bibliotekama.

Njihovi tvorci, obzirom na to da krše zakon, trude se da ostanu anonimni. Reč je o maloj grupi ljudi, posvećenih velikoj ideji. Kako je objavio *Atlas Obscura* u analizi ovog fenomena, među njima i dosta akademaka.

Najveće piratske biblioteke došle su iz ruske kulturne orbite, dok dokumenta koja one prikupljaju koriste ljudi iz celog sveta – bogatih i siromašnih zemalja.

Sudski postupak protiv piratskih biblioteka

Kako prolaze godine, sve su popularnije, veće i snažnije. Prošle godine, „Elsevier“, jedan od najvećih izdavača u Americi za univerzitetsku literaturu, išao je na sud kako bi pokušao da „zatvori“ dve najveće piratske biblioteke – „Sci-Hub“ i „Library Genesis“.

Ove biblioteke, kako je stajalo u tužbi, koštale su pomenutu kompaniju milione dolara u izgubljenom profitu. Sa druge strane, ljudi koji vode i podržavaju piratske biblioteke brane se govoreći da one zapravo popunjavaju rupe na tržištu, obezbeđujući informacije za različita istraživanja širom sveta naučnicima koji na drugi način ne bi mogli da dodu do neophodnog materijala.

Sudski postupak je tako skrenuo pažnju na to da su upravo ove digitalne baze, iako ilegalne, zapravo jedini izvori za mnoge naučne radove, čak i neke nastavne programe.

Kako je povodom tužbe napisala u saopštenju, jedna grupa simpatizera takozvanog piratskog bibliotekarstva, „tužba je bila veliki udarac za naučnike i istraživače širom sveta kojima su digitalne biblioteke jedini izvori neophodnog materijala“. U saopštenju takođe стоји да су njihovi profili na društvenim mrežama, svi javni mejlovi i ostali komunikacioni kanali u periodu kad se podigla prašina oko optužbe bili „krcati porukama ljudi koji su očajnički pitali za određene tekstove i publikacije“.

Drugim rečima, oni veruju da mnogi ljudi koji se bave naukom jednostavno nikad neće biti u mogućnosti da plate za akademske sadržaje koji ih zanimaju – ili će koristiti piratske verzije, ili neće čitati te stvari uopšte.

Počeci i razvoj piratskih biblioteka

Piratske biblioteke kakve postoje danas vuku korene iz devedesetih godina prošlog veka kada su ruski akademci počeli da digitalizuju tekstove. U tom delu sveta već su imali ukorenjenu tradiciju crnog tržišta literature koja je svojevremeno bila odgovor na državnu cenzuru. Čitava samizdat kultura počivala je na kopiranju zabranjenog materijala, prenošenju iz ruke u ruku i distribuiranju nezakonitim kanalima.

Te prve digitalne kolekcije deljene su šakom i kapom. Kada su njihovi tvorci naišli na kamen spoticanja u autorskim pravima, zbirke su „povučene iz javnog mnjenja“.

„Zbirke iz tog vremena bile su suviše dragocene da bi bile prosti obrisane“, napisao je na ovu temu Balaž Bodo, stručnjak za pirateriju sa Univerziteta Amsterdam. „Umesto toga, završile su na FTP servisima, kojima po pravilu ima pristup ograničeni broj članova“.

Nova generacija kolezionara preselila se na internet, koji im omogućava da svoje sadržaje podele sa svima koji znaju gde da ih potraže.

U poslednjih desetak godina, događale su se smene velikih biblioteka. „Gigapedia“, „Kolkhoz“, „Librus“, i najsvežije „Libgen“ i „Sci-Hub“, rasle su neverovatnom brzinom, da bi u nekom trenutku doživele slomove ili bile ugašene.

Biblioteke koje su započele svoj život kao riznice, pre svega ruskih tekstova, rasle su i krenule da skupljaju i radove na engleskom jeziku. Baš ti tekstovi bili su moćno gorivo za njihov dalji rast.

„Dogodila se smena sa sistema na ruskom jeziku na aktuelni sistem koji vrlo ozbiljno minira biblioteku zapadnih univerziteta i izdavača“, objasnio je Karaganis. „Dobar deo akademskog života Kazah-stana, Irana ili Malezije podrazumeva ovu neformalnu difuziju materijala koji ‘prelaze granice’ zidova najvećih svetskih univerziteta.“

S napretkom tehnologije, stvari samo postaju brže i delikatnije.

Aleksandra Elbakjan, neurolog iz Kazahstana jedan je od osnivača digitalnog skladišta „Sci-Hub“. Ona je, na primer, uspela da podigne sistem koji je na neki način preskočio pejvol – sistem koji onemogućava neregistrovanim korisnicima ulazak na određene sajtove i pristup sadržaju.

Kad bi neko zatražio pristup određenom tekstu, njen sistem bi prvo proverio „Libgen“ bazu podataka. Ukoliko tamo nema zatraženog članka, sistem bi aktivirao ranije donirane lozinke za logovanje na novinarske sajtove, skidao članak i isporučivao ga na pravu adresu. Ovo je mnogo efikasniji sistem od ranijeg neformalnog PDF pristupa, koji je podrazumevao javne molbe na društvenim mrežama uz nadu da će ih neka darežljiva duša, sa neophodnim pravom pristupa, videti, zatim skinuti i poslati na pravu adresu.

Ko ima najveću vajdu od ovoga? Radnici u virtuelnim bibliotekama su po pravilu anonimni, ali istraživanja su pokazala da njihovi korisnici dolaze iz razvijenih i nerazvijenih zemalja, u kojima studenti, učenici, i generalno naučnici imaju slabiji pristup akademskom štivu. Prema statistikama, najvećim „daunloudom“ mogu da se pohvale Rusija, Indonezija i SAD, mada fin ideo imaju i države iz središnje Evrope i sa istoka kontinenta.

Rezultat je ogromna i eklektična kolekcija radova, uglavnom ozbiljnih, ali ne uvek. Gorepomenuti Karaganis sa Kolumbijom univerziteta priznao je da, pored stručne literature, ima i pozamašnu kolekciju piratskih stripova.

[Nedeljnik.rs/Sinhro.rs](#)

Miljana Nešković, novinar

Oproštaj od knjige

Setimo se, još pre nekoliko stoljeća štampane knjige su bile fizički tako teške da su ih ljudi čitali stojeći, knjige su postavljane na pultove, stalke, ovo naše udobno čitanje u fotelji, ležeći na kauču ili čućeći na plaži staro je tek nekoliko generacija. Znači, a to je najvažnije, ne proričem kraj literaturi, nego konstatujem kraj knjizi u obliku koji smo do sada tako nazivali

Najstarija unuka, Ana, pre nekoliko godina mi je za rođendan poklonila "kindle" i napunila ga sa nekoliko desetina naslova knjiga koje je skinula sa "Amazona". Pretpostavljam da većina čitalaca ovog teksta za razliku od mene, koji sam bio zatečen, zna što je "kindle", kako se čita na tabletu i ko je taj "Amazon" u muškom rodu, Amazonka očigledno nije. Ja sam tek primivši poklon video da je to stvarčica dugačka 15,5, široka 10,5 centimetara, debela nekoliko milimetara, i da bih pomoću nje mogao da čitam knjige, povećam ili smanjim slova, pravim beleške sa strane kao kad škrabam na marginama svojih knjiga.

Ana je tipično dete sa beogradskog asfalta, diplomirala na Filološkom fakultetu Beogradskog univerziteta, vraćala ispite ako bi dobila samo osmicu, sve dok nije dobijala desetke, ali kad je stekla diplomu hitno je otprašila u London, tamo napravila master na državnom univerzitetu UCL iz nečeg što liči na našu politikologiju, odlično se snašla. Za nju - kao i za većinu pripadnika njene generacije - rukovanje svim tim sumnjivim stvarima, kao što su tableti, prirodno je kao meni kad palim ili gasim bojler u kupatilu ili luster u trpezariji. Tužno mi je što je definitivno otišla, ali shvatam i radujem se za nju.

Tužno mi je što knjiga u sadašnjem obliku uskoro više neće biti, ali radujem se što ljudi knjige neće imati, ali literaturu hoće.

Shvatio sam da ne nameravam da čitam ni one knjige koje mi je Ana nasumice izabrala i instalirala na kindleu, iako je moj austrijski izdavač počeo i moje romane da nudi kao e-knjige, pa čak i da ih prodaje kao takve i obračunava mi po nekoliko evra godišnje po tom osnovu.

Knjiga u obliku u kome smo navikli da je čitamo, uskoro više neće postojati, osim primeraka u javnim i neko vreme još i u privatnim bibliotekama. "Amazon" svojim preplatnicima nudi u elektronskom obliku više

od milion i po naslova, a uskoro će nuditi sve što je ikada napisano.

Da li da plaćem? Ne pomaže. Podsećam da stara egipatska književnost postoji više od pet hiljada godina. Tri hiljade godina pre nove ere rukom se prepisivala religiozna literatura, himne, proročanstva, autobiografije, pa i ljubavne pesme na papirusima, svici sa tim tekstovima su se čuvali u domovima bogatijih ljudi, hramovima i na dvorovima. Iсти način tekstova, ali sad već i filozofskih, naučnih, mitoloških, epskih, preuzeli su u klasično doba Grci, pa Rimljani. Petoknjižje - Pentateuh, prvih pet knjiga Mojsijevih u Starom zavetu - zapravo je pet svitaka rukom ispisanih na pergamentu. Mnogo jeftinija hartija pronađena je tek 1390. godine, Gutenberg je način štampanja tekstova izmislio 1450. godine, znači, oko četiri i po hiljade godina posle nastanka najstarijih "knjiga" za koje znamo - svitaka sa tekstovima. U odnosu na vreme postojanja pisanja i umnožavanja literature njihov promet u obliku knjiga prilično je mlad, a sad mu preti izumiranje, što je verovatno logično. Ko ono reče da su večne u životu samo promene?

Setimo se, još pre nekoliko stoljeća štampane knjige su bile fizički tako teške da su ih ljudi čitali stojeći, knjige su postavljane na pultove, stalke, ovo naše udobno čitanje u fotelji, ležeći na kauču ili čućeći na plaži staro je tek nekoliko generacija. Znači, a to je najvažnije, ne proričem kraj literaturi, nego konstatujem kraj knjizi u obliku koji smo do sada tako nazivali.

Ali to je kraj takođe i izdavača, štamparija, zatim i knjižara i autorskog prava, kakvo smo do sada poznavali.

Šta će biti sa autorima? Oni će opstati, jer postoje već preko pet hiljada godina.

Kada sam počinjao kao pisac posle Drugog svetskog rata, situacija je bila pregledna. Ja sam otkucao svoj rukopis. Ako nisam umeo, neko drugi mi ga je prekucao. Možda kao daktilograf za pare. Rukopis bih dao izdavaču. Ako ga je štampao, uobičajeni ugovor je predviđao da autor dobija 10% od prodate knjige, a računalo se da knjižara zarađuje 30%, štamparija košta 30%, a izdavač zadržava 30%. Odnosi su se poslednjih decenija promenili, autor od pristojnog izdavača i dalje dobija 10%, "Laguna" meni daje čak 12%, knjižare dobijaju sve više, a izdavači i štamparije sve manje, mada se, naravno, štampanje digitalizacijom pojednostavilo i pojeftinilo. O povezivanju neću ni da počnem, nije to moja briga.

Danas rukopis svom izdavaču šaljem preko interneta, lektorisanje se vrši preko interneta, naša korespondencija takođe. Izdavač se brine za format, lekturu, korice, štampu, povez i prodaju. Ako se lično vidam sa izdavačem, urednikom, lektoretom, to je zbog uljudne društvenosti, a ne iz nužde. Ali, avaj, tome je

odzvonilo. Žao mi je da to kažem kao kad priznajem da sam kao čovek smrtan ili da unuka Ana živi u Londonu.

Autor može svoj rukopis sam da "stavi u mrežu", a ponekad već to sada čini. Ako se osloni na veliku kuću, kao što je "Amazon", može da dobije ne 10, nego 70 procenata od prodaje. Svako može sve što napiše vrlo jednostavno da učini dostupnim svakome koga zainteresuje. Pitanje je kako da naplati svoj trud. Predstoji, dakle, takođe i temeljna promena autorskog prava. Ja ga kršim svake večeri, jer zahvaljujući Jutjubu sebi priređujem koncerte po želji, odavno ne kupujem ploče, kasete, diskete, potkradam kolege kompozitore, muzičare, izdavače nota. Naplata takozvanih malih prava na osnovu neke vrste doplate za svaki instrument, koji je pogodan da prenosi muziku - ili literarne tekstove - računar, smartfon itd. - u nekim zemljama je u povoju, u većini ne postoji.

Dugo sam se opirao da uzmem taj smartfon, govorio sam da mobilnim telefonom hoću samo da telefoniram, ne da fotografišem, slušam muziku, pa me nije zanimalo da li je "viber" ili "vajber". Za razliku od otpora prema tabletima, morao sam da popustim. Kako se smartfonom rukuje naučile su me najmlađe unuke, bliznakinja, koje nemaju još ni punih deset godina.

Knjige, zbogom! Literaturo, da si mi živa i zdrava!

Nedeljnik.rs

Poštovani g. Ivanji,

Želim da vam kažem da je naš film konačno gotov, da je imao školsku premijeru kojoj su prisustvovali i predstavnici JO Zrenjanin i da su nas uvrstili u zvaničan program komemoracije 18. avgusta. Šaljem vam link i nadam se da će vam se dopasti - titlovi na engleskom, nemačkom i ruskom jeziku su već ubaćeni a uskoro će biti ubaćen i titl na mađarskom.

<https://www.youtube.com/watch?v=zXAQJgQs0Qg>

Srdačan pozdrav
Senka Jankov

Ženi Lebl

Hadž-Amin i Berlin(13)

PRIHODI HADŽ-AMINA EL-HUSEINIJA

Nemački Rajh i fašistička Italija znali su da se oduže svome savezniku. Hadž-Amin nije krio da mu je samo materijalna pomoć koju je dobio od Rajha omogućila podizanje pobune u Palestini 1939. godine. Iste godine, prilikom bekstva u Irak, dobio je od tada pro-britanskog režima 18.000 funti sterlinga. Oni nisu ni slutili da je Muftija dobio još 60.000 funti sterlinga od Nemaca i 40.000 od Italijana.

Prilikom Hadž-Aminovog dolaska u Bagdad 11. maja 1941. godine, dr Groba mu je predao 65.000 RM (tada 15.000 US-dolara). Deset dana kasnije dobio je od dr Hansa Ulricha Granova (Granow), savetnika nemačke ambasade, još 10.000 dolara.

Kada je stigao u Italiju, dobijao je "priloge sa raznih strana". Tako je samo iz Tetuana, prestonice bivšeg španskog Maroka, 19. marta 1942. godine dobio preko 250.000 pezeta (oko 35.000 dolara).

U Nemačkoj je Hadž-Amin dobijao redovnu platu u iznosu od 75.000 RM mesečno od Kanarisa, kasnije od Valtera Šelenberga (Abver), od generala Gotloba Bergera (Vafsen-SS) i od nemačkog MIP-a. Od svih njih je povremeno dobijao i "dodatke", kao februara 1943. godine, kad je od MIP-a Rajha primio 50.000 RM.

Posebno je dobijao velike svote za podmirivanje troškova za kućnu poslugu u njegovih pet rezidencija i svita u dva hotela. Osim toga, Nemci su održavali prostorije u kojima je bio smešten njegov "Arapski biro" i njegov tzv. "Jevrejski institut" u Berlinu.

Muftija je zadržao svoje apartmane u Berlinu do 1943. godine, a onda je, zbog učestalih bombardovanja ovoga grada od strane Saveznika, prešao prvo u mesto Zae (Saue) na jezeru Šviloh (Schwieloch), a kasnije u odmaralište Ojbin (Oybin), ali je i tada došao u Berlin bar na dva dana nedeljno.

Šelenberg, koji je 1944. godine postavljen za šefu Abvera, znao je da Muftija raspolaže odličnom obaveštajnom službom. Samo u Berlinu je imao štab od 60 Arapa koji su dobijali plate od MIP-a. Prema Šelenbergu, Muftija nije bio spremjan da išta učini besplatno. Pred kraj rata nije bio spremjan da prima platu u RM, već samo u US-dolarima i u zlatu. Imao je odlične veze s ljudima koji su mu to prebacivali u Švajcarsku. Samo od Šelenberga dobio je Muftija za kratko vreme 25 kilograma zlata i 50.000 dolara.

Mnogi Arapi u Nemačkoj zavisili su od Muftije i njegove dobre volje. Nemci su Muftiji stavili na raspolaganje specijalni fond od 150.000 RM mesečno za oko 150 arapskih studenata u Parizu.

Neki Arapi uživali su i lične prihode direktno od Nemaca, ali je njihovu visinu odredio Muftija. Među tim "nezavisnima" bili su bivši irački premijer Kailani, egipatski princ Mansur Daud, regent Iraka šerif Saraf, Kamil Mrova, koji je bio stacioniran u Sofiji da bi svakodnevno prenosio obaveštajne raporte sa Bliskog istoka u Berlin i emir Šahib Arslan, novinar, Muftijin obaveštajac čije je sedište bilo u Ženevi.

Najmanje sreće imao je kapetan Favzi el-Kaukdži, koji je pao u nemilost kod Muftije. On je pratio relativno malu sumu od nemačkog MIP-a, uz dodatnu platu od Vermahta, od koga je dobio rang pukovnika. Najčudnija u celoj stvari je činjenica da je Vermaht 1944. godine umesto mesečne plate snabdevao svoga muslimanskog pukovnika sa 30 flaša konjaka.

MUFTIJA - ARAPSKI GEBELS

U prvo vreme Hadž-Amin nije bio od neke veće koristi za sile Osovine. Pošto je bilo suviše malo Arapa u Evropi da bi ih Muftija organizovao u neku značajniju vojnu formaciju, on se trudio da na druge načine pomogne svojim domaćinima u njihovim ratnim naporima. Njegov najveći doprinos tih godina bio je na polju agitacije i propagande. Nemci su odlučili da ga upotrebe kao njihovog glavnog propagatora za islamski svet. Po direktivama Vermana i MIP-a Rajha, o njemu se pisalo kao o duhovnom i verskom lideru svih muslimana sveta.

Hadž-Amin je postao centralna figura u nemačkim nastojanjima da prošire svoju propagandnu mrežu. On je čak mogao da se odupre zahtevu Rajha da se podvrgne ograničenjima nemačke propagandne mašine i cenzure i zahteva je da se njemu poveri izbor personala, pre svega onog koji bi vodio propagandu preko radija za arapske zemlje. Taj predlog-zahtev preneo je SS-general Gotlob Berger ministru propagande Rajha dr Jozefu Gebelsu (Göbbels). Izvan svakog očekivanja, Hadž-Amin je dobio ono što je želeo. Formirane su arapske propagandne radio-stanice u Berlinu, Rimu i Bariju, sve pod komandom Hadž-Amina. Glavni arapski spiker berlinske radio-stanice Junis Bahri dobio je platu preko muftije. Pod Muftijinom kontrolom bila je i arapska stanica u Atini, a i Saad, spiker te stanice, pratio je platu preko Muftije.

U Hagu, pod njegovom upravom, arapski studenti su se obučavali u bežičnoj telegrafiji i rukovanju eksplozivom. On je imao svoje biro u nekoliko gradova, kao i biro u Istanbulu, koji je održavao vezu preko turko-sirijske granice, kod Mersine, Aleksandrete, Antioha, Adane i Diarbekra. Te su stanice dobijale informacije od Muftijinih agenata u Palestini, Siriji i Iraku i održavale uske veze sa članovima nemačke obaveštajne službe u Turskoj. Arapske radio-stanice obaveštavale su slušaoce na Bliskom istoku o svemu što je činio Jerusalimski muftija. Njegova propaganda prenošena je u Siriju i u Irak u formi pamfleta i letaka ko-

ji su ilegalno prebacivani preko Turske ili bacani iz aviona.

Hadž-Amin je govorio preko radija, davao novinarske intervjuje i pisao brošure i pamflete. Neke je i potpisivao. Ovi, kao i oni nepotpisani, pozivali su na pobunu i sabotaže. O Saveznicima je pisao kao o neprijateljima Arapa i agentima jevrejske sile i kapitala, koji obećavaju najbolje arapske zemlje Jevrejima i spremni su da im predaju čitav Bliski istok. Cene rastu zato što Britanci izazivaju veštačku nestaćicu. Ruske trupe pljačkaju Iran, bande jevrejskih gangstera iz Čikaga napuđane su protiv palestinskih Arapa... Dan oslobođenja od britanskog jarma veoma je blizu i muslimani treba da se podignu i potpomognu nemačkoj ratnoj mašini i vodi Rajha Hitleru, koga je Muftija proglašio potomkom Proroka i spasiocem islam-a.^{#348#}

El-Huseini je uživao potpuno poverenje Abvera, te se Lahouzen osećao slobodnim da obeća njegove usluge čak i Japancima.

Japansko poslanstvo u Rimu prihvatiло je njegovu ponudu i zamolilo ga da emituje i širi propagandu muslimanima u oblastima koje je okupirao Japan. Muftija je snimio mnogo govora koji su emitovani za Indiju, Indoneziju i Javu.

KURAN U SLUŽBI NACISTA

Gotovo odmah posle početka Drugog svetskog rata, krajem septembra 1939. godine, Egipat je prekinuo diplomatske odnose sa Rajhom. To je bilo na pritisak Britanije, a protiv želje kralja Faruka. Egipat je bio važna vojna baza i Britanija je povećala svoje snage i pojačala vojne objekte. Iako te dve države nisu bile u ratu, mnogi Nemci koji su živeli u Egiptu uhapšeni su i njihova imovina je konfiskovana.

Kada su 1941. godine u severnoj Africi vođene teške borbe pod feldmaršalom Romelom, nemačke trupe stigle su i do egipatske granice. Britanci su znali za pro-nemačke stavove kralja Faruka i njegove vlade na čelu sa Ali Maher-pašom, koji su se uveliko pripremali da svečano dočekaju Romela, "svečanije nego što je svojevremeno dočekan Napoleon".

Po izveštaju Ervina Etela iz Teherana od 15. aprila 1941. godine, Jusuf Zulfikar-paša, egipatski ambasador u Iranu, molio je da se hitno sastane s njim. Etel je smatrao da će biti korisno da iskoristi rodbinske veze Zulfikar-paše za svoje veze sa Egiptom. Zulfikar-paša je bio otac kraljice Faride, pa prema tome i blizak dvoru persijskog šaha, jer je Fauzija, sestra kralja Faruka, bila udata za prestolonaslednika Muhameda Rizu Pahlevija. Sastanak je obavljen 14. aprila 1941. godine.

Ambasador Zulfikar-paša je pre svega stavio na znanje Etelu da je do ovog sastanka došlo na izričitu naredbu kralja Faruka, koji mu je dao sve instrukcije u vezi sa vođenjem razgovora. Zulfikar-paša opisao je Etelu teško stanje egipatskog kralja, koji je izložen stalnim britanskim pritiscima, i insistirao na tome da

se Rajhu predaju njegove simpatije za pobedničku nemacku vojsku, koja će oslobođiti Egipat od iga britanske vlasti. On je molio Etela da njegove poruke hitno prenese Hitleru.

Etelu je 30. aprila stigao odgovor ministra inostranih poslova Rajha za egipatskog ambasadora, u kome Ribentrop, u Hitlerovo ime, poručuje da sile Osovine teže da jednom za svagda unište uticaj Britanije u Evropi i na Bliskom istoku i da sagrade novi poredak "uzimajući u obzir pravedne interese svih naroda".

Dodiri kralja Faruka i njegovih ljudi sa Rajhom produžili su se tokom cele 1941. godine. 2. jula ponovo su se sastali Zulfikar-paša i Ervin Etil. Po izričitim direktivama MIP-a Rajha, Egipćanima je stavljeno na znanje da su oni veoma zainteresovani za susret sa Abd-el-Rahmanom Azamom i sa Alijem Maherom, poznatim prijateljima Rajha.

Od juna pa do Romelovog poraza kod El-Alamejna novembra 1942. godine prebačeno je preko Istanbula ne samo bezbroj vesti od Ribentropa kralju Faruku, već i u obratnom pravcu. Tom vezom Faruk je slao u Nemacku veoma važne vojne informacije

Britanci su znali za Farukove veze sa Rajhom, te su februara 1942. godine, kad su izgubili strpljenje, naterali kralja da raspusti vladu i da za novog premijera imenuje advokata Mustafu Nahas-pašu, lidera partije "El-Vafd el-Masri", iako su svima bili poznati loši odnosi između ove dve ličnosti.

Ali ni Nahas-paša nije bio baš poslušan pion. I posred svih pritisaka da objavi rat silama Osovine, on je stajao na stanovištu da je za Egipat bolje da ostane neutralan. Ipak je obećao da će ispunjavati sve uslove iz egipatsko-britanskog pakta. Tako su Britanci bili pridušeni da manevrišu između manje-više lojalnog premijera i pro-nacističkog i anti-britanskog kralja.

Juna 1942. godine, na vrhuncu Romelove kampanje u severnoj Africi, koja je pretila uništenjem jevrejskog življa u Palestini, nemacke trupe porazile su Britance u Libiji, 21. juna zauzele Tobruk, oko 70 km. od Aleksandrije i stigle do El-Alameina. Po gradovima Egipta izbile su manifestacije uz parolu "Napred, Romel!"

Saadat je pozvao na sastanak svoje prijatelje iz grupe "slobodnih oficira". Odlučeno je da se jedan od njih uputi u El-Alamejn i saopšti Romelu da su oni stvorili organizaciju u redovima vojske i bore se, kao i on, protiv Britanije. Oni su spremni da mobilišu čitavu vojsku da se bori uz njega i da ga snabdeva fotografijama i planovima britanskih položaja u Egiptu. Egipatski pilot Ahmed Saudi poleteo je britanskim avionom tipa "Gladiator", ali su Nemci smatrali da je to neprijateljski avion, otvorili su na njega vatru i oborili ga. Pilot je poginuo.

Četvrtog jula 1942. godine Hadž-Amin je uputio pozdravni telegram Hitleru sledeće sadržine:

"Dozvolite mi, fireru, da izrazim iskrenu radost arapskog naroda i svoje najsrdaćnije pozdrave povodom pobjeda Osovine u severnoj Africi. Ti uspesi praćeni su svečanim izjavama koje su dale vlade Nemačke i Italije, u kojima su obećale suverenitet i nezavisnost Egipa. Mudra politika sila Osovine, koja vodi vojske Nemačke i Italije iz pobjede u pobjedu, doneće jake odjeke ne samo u Egiptu, nego i u svim arapskim zemljama i na celom Istoku. One dokazuju na najbolji mogući način šta su uzvišeni ciljevi Osovine, koji obećavaju i ostalim arapskim zemljama suverenitet i nezavisnost. Arapski narod nastaviće da se bori protiv zajedničkog neprijatelja do konačne pobjede."

Dr Majsner (Meissner) iz Hitlerovog glavnog štaba odgovorio je Muftiji:

"Firer mi je naredio da predam Njegovoj svetosti najsrdaćniju zahvalnost za njegove prijateljske pozdrave, koji su su ga pogodili do dubine srca i izazvali veliko zadovoljstvo."

Hadž-Amin je rasturio oko 300.000 pamfleta, koji su pod naslovom "Poziv Velikog Muftije" pozdravljali Hitlerove uspehe kao pobjede Arapa. Muftija je obećao da će, čim Suecki kanal padne u nemacke ruke, doći kraj Britanske imperije i "jevrejskog nacionalnog ogњišta" u Palestini.

Hadž-Aminovi leci stizali su čak i kada je nemacka ofanziva u Severnoj Africi bila slomljena. I tokom 1943. i 1944. godine on je pozivao na pobunu i ustank. Pozivi su bili upućeni naročito severnoafričkim arapskim vojnicima koji su služili u savezničkim vojskama. "Zašto se borite protiv svoje braće Nemaca?" - stajalo je u jednom takvom letku, a u nastavku: "Nemci se bore da vas oslobose despotizma vašeg neprijatelja... Predite nama... A kada dođe kraj rata, vratite se svojim domovima kao pobednici.

Znajući za simpatije egipatskog kralja Faruka za silu Osovine, nemacki MIP pokušao je u letu 1942. godine da ga prebací u Rajh, a da to njegovo "spasavanje" izvede prebacivanjem u Romelov Afrički korpus. Poruku za Faruka predao je Muftijin sekretar dr Mustafa Vakil Aminu Zakiju, egipatskom konzulu u Istanbulu, a ovaj je poruku prosledio Jusufu Zulfikar-paši, Farukovom tastu.

Do "spasavanja" kralja Faruka nije došlo, ali je u svome odgovoru kralj izrazio "svoje najbolje želje Jerusalimskom muftiji i svima koji rade sa njim za uspehe i povedu sila Osovine".

Činjenica da su Saveznici u međuvremenu otvoreno garantovali arapsku nezavisnost, dok se Nemci još nisu izjasnili o tom problemu, primorala je Hadž-Amina da izmišlja laži, da Saveznici imaju plan da pretvore Severnu Afriku u "drugu jevrejsku domaju i da tamo dovedu ostatke evropskog jevrejstva (podvukla Ž.L.) i deo Jevreja i Crnaca iz Amerike."

Pošto je veza između Rajha i kralja Faruka prekinuta, Nemci su pokušavali da je obnove zaobilaznim pu-

tem, ali stvar nije bila jednostavna. Oni su se obratili Asal-begu, egipatskom otpravniku poslova u Bernu, i preko njega predložili Faruku da izbegne iz svoje zemlje na Rodos ili da se pridruži Romelu. Da bi usklađili korake, bila im je potreba veza sa Farukom.

U tome im je priskočio u pomoć Hadž-Amin. On je napravio detaljni plan akcije za uspostavljanje veze sa kraljem i prikazao ga Nemcima, koji su ga prihvatali u potpunosti. Da bi stvar uspela, Hadž-Amin je MIP-u Rajha "pozajmio" svog odanog sekretara dr Mustafu Vakila, ranije u rukovodstvu "Zelenih košulja", nacionalističke egipatske omladinske organizacije. Odlučeno je da se dr Vakil pošalje u Istanbul pod imenom Kurt Hofman, zajedno sa Etelom i izvesnim Šrajnerom iz MIP-a Rajha. Oni su 30. juna 1942. godine poteteli iz Berlina u Sofiju i 2. jula stigli u Istanbul.

"Kurt Hofman" se odmah povezao sa trojicom svojih prijatelja Egiptana koji su privremeno boravili u Istanbulu i nije bilo problema da putuju u Egipt i da prenesu poruke kralju Faruku. Bili su to Husein Said, ujak egipatske kraljice, Amin Zaki, egipatski konzul u Istanbulu i princ Mansur Daud, bratić egipatskog kralja.

Već 5. jula došao je iz Egipta pristanak za sastanak sa Zulfikar-pašom, koji je trebalo da uredi za najkratce vreme sastanak sa kraljem. Da bi bili sigurni da je izaslanik pouzdana osoba i da dolazi po nalogu vlade Rajha, trebalo je da Zulfikar-paši kao lozinku ispriča nekoliko veoma tajnih podataka: detalje sa sastanka kralja Faruka sa Ribentropom u kući lorda Londonderrya u Londonu i o razgovorima koje je Zulfikar-paša vodio aprila 1941. godine u Teheranu sa muftijom i Ervinom Etelom. Kao dodatni dokaz o verodostojnosti trebalo je da kažu u koja tri uzastopna dana, preko koje određene talasne dužine i u koje će određeno vreme radio Berlin emitovati određeni tekst, koji je pripremao Hadž-Amin. Trebalo je da emisija počne izvensnim poglavljem iz Kurana (*Kuransure*), posle čega sledi tumačenje. U dva sledeća dana emitovalo se isto poglavje, ali tumačenja nisu bila ista. Emisije su snimane na ploče, koje su čuvane u specijalnim trezorima odeljenja za radio MIP-a Rajha kod izvesnog Muncela, koji je dobio izričitu naredbu da ih emituje samo na izričito odobrenje Ribentropa, Grobe ili Etela. Ugovoren je nacrt kraljevog obraćanja u slučaju opasnosti: ako bi se sakrivaо u svojoj zemlji i molio za pomoć da ga prokrijumčare u od Nemaca okupirane teritorije, ili ako bi bio kidnapovan od strane Britanaca.

Romel je bio siguran da će Egipt pasti u njegove ruke kao zrelo voće. Iako su obe sile Osovine širokogrudo delile izjave u stilu "Egipat Egipćanima", već su počele prepiske između Nemaca i Italijana, koji su znali da je Romel predviđen za vrhovnog komandanta zemlje Nila, pa su za sebe zahtevali civilnu upravu, u uverenju da će time postići politički prestiž.

Ervin Etel referisao je 24. jula da se sastao sa Aminom Zakijem i ovaj mu je predao odgovor kralja Faruka. Kralj je zahvalio Hitleru na "poruci" koju je dobio preko Zulfikar-paše, vladama Nemačke i Italije na radio-emisijama, koje su lansirale parolu "Egipat Egipćanima" i na izjavama da snage Osovine neće ući u Egipt kao u neprijateljsku zemlju, već samo da bi odande proterali Britance i nastavili svoje delo oslobođanja Bliskog istoka od Britanaca. Faruk je dodao da je zbog izvesnih "mogućih ustavnih posledica" odlučio da ne napusti svoju zemlju. Molio je Nemce da mu emituju u slučaju da mu preti opasnost, a tada će se sakriti u Egiptu. Kralj Faruk je najsrdičnije zahvalio i Ribentropu, ali on i njegov tast Zulfikar-paša nisu zaboravili da pošalju pozdrave i najbolje želje čoveku koji je omogućio tu vezu - Hadž-Aminu el-Huseiniju.

Zulfikar-paša je saopštio Aminu Zakiju da je sutradan posle dobijanja poruke Faruk odlučio da pošalje Romelu dva isprobana pilota sa mapama i važnim planovima za dalji tok ratovanja. Pošto je postojala opasnost da ti avioni ne stignu na cilj, Amin Zaki je, po nalogu Zulfikar-paše, preneo Etelu važne informacije za Romela. Etel je obećao da će poruka biti dostavljena avionom 25. jula.

Kako se vidi iz dokumentacije, iz Egipta su stvarno krenula dva aviona, 6. i 7. jula, prema Romelu. Jedan je oboren i pilot je poginuo. Drugi avion sa pilotom Muhamedom Raduanom, uspeo je da izbegne sve protivavionske napade i stigne do Romela. Tek se tamo ustanovilo da je on pobegao sopstvenom inicijativom, iz političkih razloga, i nije imao nikakve mape i planove, a nije znao ništa ni o nekom drugom avionu koji je oboren.

I Anvar Saadat je pisao u svojim sećanjima o dva pilota koji su poleteli iz Egipta po nalogu organizacije "Slobodnih oficira". Nije jasno da li je reč o istim ljudima ili su bila dva aviona koja su stigla do Romela.

ANVAR SAADAT i EPLER-GAFER

Za tim i takvim "novim poretkom" težila je i ne mala grupa egipatskih oficira, na čelu sa Azizom Masrijem, rođenim u Kairu, a čerkeskog porekla. Taj čovek bio je legendarna ličnost ne samo u Egiptu, nego i mnogo izvan njega. Još pre Prvog svetskog rata on je organizovao građanske i vojne formacije i bio je na raznim akcijama izvan granica Egipta. U Libiji je delovao sa Mustafom Kemalom (Ataturkom). Posle rata uključio se u redove egipatske vojske i 1935. godine pratio je prestolonaslednika Faruka na specijalizaciju u Britaniju. Avgusta 1939. godine postavljen je za načelnika generalštaba, ali je početkom 1940. godine bio prisiljen da se povuče sa te dužnosti. On se povezao sa Anvarom Saadatom iz grupe "slobodnih oficira", čijom je pomoću pokušao 16. maja 1941. godine da dezerterira u avionu egipatskog vazduhoplovstva i da se

prikluči snagama Osovine, koje su dolazile u pomoć pobunjenicima u Iraku.

Tu priču potvrđuje Anvar Saadat u svojoj knjizi "Priča moga života". On dodaje da je u drugom susretu sa Masrijem utvrđeno da će ga na određenom mestu i u određeno vreme čekati nemački avion. Saadat i njegovi drugovi kupili su auto pogodan za pustinjsku vožnju, ali je za celu stvar doznala obaveštajna služba, te je stvar odgođena.

Iako su vojske sila Osovine napredovale u to vreme na gotovo svim frontovima, Saadat nije čuo ništa od onoga što je očekivao. Već je bio zabrinut i strepeo je, kad se sredinom 1942. godino dogodilo ono što je očekivao. O tome je sam Saadat zabeležio:

"Imao sam neočekivanu privilegiju: jedan od mojih kolega, Hasan Azat, javio mi je da su dva nemačka oficira zainteresovana da dođu u vezu sa mnom, kako bismo sarađivali. Toliko sam se radovao da sam mislio da mi je pao poklon sa neba."

Jedan od te dvojice oficira koji se sastao sa Saadatom bio je Johan-Džon Epler-Husein Gafer.

Johan Epler rođen je 1914. godine u Aleksandriji, gde se nastanila njegova porodica nemačkog porekla. Ostao je bez oca još u ranom detinjstvu, te se njegova majka preudala za Salah-bega Gafera, veoma bogatog i uglednog egipatskog sudiju. Salah-beg je usvojio Johana i odgajao ga kao muslimana, te je Johan dobio i novo ime - Husein Gafer - i čak išao na hadžiluk u Meku. U Kairu je odrastao u izobilju, ali je provodio dosta vremena među beduinskим plemenima na Sinaju, naučio jahanje na konju i kamili i bio je odičan strelac. Bio je lep i stasit i kasnije je u Kairu dosta vremena provodio po barovima i kabareima, što nije bilo baš po volji njegovom očuhu.

Uz sve napore da se potpuno identificuje kao Arapin, Epler-Gafer nije zaboravio da je njegova i njegovih predaka domovina Nemačka. To ga je dovelo da postane obaveštajac Rajha. Decembra 1937. bilo mu je naređeno da otputuje u Liban i da se тамо sastane sa Hadž-Aminom, koji je kratko vreme pre toga pobegao iz Jerusalima. Epler-Gafer je imao zadatku da obnovi vezu između nemačke obaveštajne službe i "Hidžre", šifre Njegove svetosti Muftije u Abveru.

Kao svaki dobar musliman, Epler-Gafer je prilikom susreta poljubio ruku "Velikog muftije". Hadž-Amin mu je otkrio da on vlada razgranatom mrežom arapskih obaveštajaca, koja bi mogla biti od velike pomoći Rajhu, i da je on do bekstva iz Jerusalima održavao vezu sa Vilhelmom Deleom, nemačkim generalnim konzulom.

Epler-Gafer je o svome susretu sa Hidžrom odmah referisao svojim prepostavljenima i naglasio da mu je Hidžra predao imena i adrese svojih poznanika, koji bi mogli da koriste Nemačkoj.

Zanimljiva je Epler-Gaferova opaska da Hadž-Amin to nije učinio besplatno, jer Muftija ništa nije činio besplatno.

Nije nam poznato o drugim susretima Epler-Gafera sa Muftijom do 28. novembra 1941. godine, kada su se ponovo sreli, ovoga puta u glavnom štabu Adolfa Hitlera, gde je Epler-Gafer bio Muftijin prevodilac.

Snage feldmaršala Romela krenule su 20. aprila 1942. godine u ofanzivu u pravcu Egipta, odakle je po planu bilo predviđen prelaz preko Sueca, osvajanje Palestine, Sirije i Iraka i spajanje sa nemačkim snagama koje su osvajale deo po deo Sovjetskog Saveza i trebalo je uskoro da stignu do Kavkaza. Među Romelovim oficirima bili su Epler-Gafer i radiotelegrafista Sendi (Peter Mooncaster-Sandy).

U to vreme su u libijskoj pustinji, iza linija sila Osovine, radili čuveni britanski komandosi pukovnika Davida Sterlinga. Njima je uspelo da onesposobe nemačke aerodrome i druga postrojenja, pa čak i da robe izvestan broj Romelovih ljudi.

Nemci su tada angažovali grofa Lasla Almašija iz OMI-mreže, stručnjaka za pustinju, da dođe iz Berlina i izvuče iz blokade nemački konvoj. On je 23. maja 1942. godine stigao do male oaze, odakle je trebalo da Epler-Gafer i Sendi nastave svoj put sami. Time se završila Almašijeva "Operacija Salam", a počela "Operacija Kondor" Eplera-Gafera.

Epler-Gafer i Sendi, odeveni u civilna odela, krenuli su put Egipta. Epler-Gafer je imao papire koji su dokazivali da je on Husein Gafer, žitelj Kaira, sin poznatog egipatskog sudije. Sendijevi dokumenti bili su na ime Amerikanca Pitera Munkastera, koji dolazi u posetu Egiptu. U dva kofera oni su spakovali aparate za bežičnu telegrafiju i ogromnu hrpu funti sterlinga, koju su dobili od nemačke obaveštajne službe.

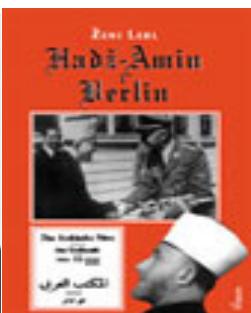
Kad su stigli do logorišta britanske vojske, britanski major im je pregledao papire. Njemu su oni ispričali da im se desio kvar na automobilu, te su bili prinuđeni da ga napuste. Major im je poverovao i čak pozvao da uđu u krug vojnog logora, poslužio ih ručkom i stavio im na raspolaganje vojni auto, koji ih je dovezao do najbliže železničke stanice, odakle su se ukrcali u voz za Kairo. U glavnom gradu Egipta oni su otišli u vilu koju je Epler-Gafer, za vreme svog poslednjeg boravka u Kairu, unajmio od udovice jednog sudije Jermennina. Prva stvar koju su obavili bilo je skrivanje bežičnog aparata na sigurno mesto.

Direktive koje je Epler-Gafer dobio pred odlazak u Kairo bila je da se poveže sa oficirom iz egipatske službe jedinica za vezu po imenu Anvar Saadat. Međutim, uskoro su Epler-Gafer i Sendi uhvaćeni, suđeno im je i osuđeni su na smrt, ali se tada angažovao Salah-beg Gafer, te je izdejstvovao da se oni ne tretiraju kao špijuni, već kao ratni zarobljenici. Salah-beg Gafer je od uzbuđenja dobio srčani napad i preminuo, a

njegov posinak i Sandi osuđeni su na doživotnu robiju.

Povodom hapšenja Eplera-Gafera i Sendija uhapšen je i Anvar Saadat. Međutim, ni njemu niti drugim oficirima koji su sarađivali sa snagama Rajha tokom Drugog svetskog rata to nije smetalo. Dobio se utisak da je mnogima ta saradnja poslužila kao odskočna tačka za dalje napredovanje. "Slobodni oficiri" došli su na vlast 1952. godine, a da se niko nije ni trudio da sakrije svoju prošlost i da traži razne izgovore za svoje ponašanje.

Odlomci iz knjige književnice i istoričarke Ženi Lebl *Hadž-Amin i Berlin*. Izdavač *Čigoja štampa*.

<https://www.dreamstime.com/stock-illustration-book-magic-powers-super-d-artwork-image47002973>

U ovom broju

Peter Sloterdijk: *Nietzscheov antički projekt*

Aleksandra Mančić: *Tereza iz Avile*

Mirjana Vlahović: *Mimikrija*

Marina Vulićević: *Razlika između pisca i konja*

Miljana Nešković: *Piratske biblioteke*

Ivan Ivanji: *Oproštaj od knjige*

Ženi Lebl: *Hadž-Amin i Berlin (13)*

www.mansarda.rs

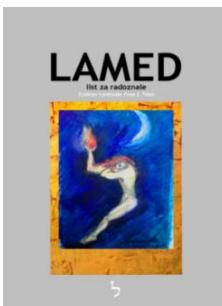
"Nisu sve knjige opasne, opasna je samo jedna" (Danilo Kiš)

Stranice posvećene Jevrejima bivše Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

42268 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com